

T.C.
BAŞBAKANLIK
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış

Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi

Hazırlayan
Fatih ÖZDOĞAN

Tez Danışmanı
Dr. SELİM COŞKUN

Ankara
Mayıs 2009

Baskı Tarihi: 31 Ağustos 2010

İçindekiler

Özet	5
Abstract.....	7
Giriş.....	9

Birinci Bölüm

Yoksulluk Kültürü	11
1.1.Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Tarihsel Gelişimi.....	11
1.1.1.Yoksulluk Kültürü Kavramsallaştırmasının Ortaya Çıkışı.....	11
1.1.2.Yoksulluk Kültürünün Oluşumuna Zemin Oluşturduğu Varsayılan Koşullar	15
1.1.3.Yoksulluk Kültürüne Atfedilen Özellikler	17
1.1.4.Yoksulluk Kültürünün Oluşmadığı Varsayılan Toplumlar	20
1.2.Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Türkiye’de Ele Alınışı	23
1.2.1. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Türkiye’deki Yansımaları.....	23
1.2.2. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Üzerinden Yapılan Çalışmalar	24
1.3.Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Orta Vadeli Programlarda Kullanımı	27
1.3.1.Yoksulluk Kültürü Kavramının Orta Vadeli Programlarda Yer Alışı	28
1.3.2. Yoksulluk Kültürü Kavramının Orta Vadeli Programlarda Kullanım Biçimi	28
1.3.3. Yoksulluk Kültürü Kavramının Orta Vadeli Programlarda Yer Alış ve Kullanım Biçimi Üzerine Değerlendirmeler.....	30

İkinci Bölüm

Yoksulluk Kültürü, Neo-Liberal ve Yeni Sağ Politikalar	33
2.1.Refah Devletleri ve Yoksulluk	33
2.2.Refah Devletlerinin Krizi	35
2.3.Neo-Liberal, Yeni Sağ Politikalar ve Yoksulluk	39

Üçüncü Bölüm

Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Eleştirisi	45
3.1. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Karşı Önermeler	45
3.1.1. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Üzerinden Tez ve Karşı Tezler	46
3.1.2. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Zenginlik Kültürü Üzerinden Ele Alınışı	48
3.1.3. Yoksulluk Kültürü Kavramsallaştırmasının Yoksulluk ve Kültür Kavramları Üzerinden Ele Alınışı	49
3.1.4. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Karşı Önermeler	53
3.2. Yoksulluk Kültürü ve Yoksul Algısı	57
Sonuç	62
Kaynakça.....	66
Bibliyografya	68

ÖZET

YOKSULLUK KÜLTÜRÜ YAKLAŞIMINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Yoksulluk kültürünün basın yayın organlarında geniş ve sık yer alması, kavramın oldukça yaygın bir kullanıma kavuşmasına yol açmıştır. Yoksulların yoksulluklarından dolayı suçlanmasına kadar varan yargılamaların yapılmasına dayanak oluşturularak kullanılan kavram, refah devleti uygulamalarından uzaklaşılması ve neo-liberal ve yeni sağ politikaların daha kolay uygulama alanı bulmasına zemin oluşturmak adına da refah devletlerinin sosyal harcamalarının kısılmasına dayanak oluşturacak politikalara da destek sağlayacak şekilde kullanılmıştır.

Batının gelişmiş refah devletlerinin sosyal refah devleti uygulamalarını kendine örnek alıp sosyal harcamalara ayrılacak kaynakları artırma yönünde oluşturulacak politikaların gelişmekte olan ülkelerde de bir kez daha düşünülmesi ve bu yönde ciddi politikaların geliştirilmesine karşı ortaya çıkan itirazlara da dayanak oluşturan yoksulluk kültürü, birçok açıdan sosyal harcamalar, özellikle de sosyal yardımların daha kısıtlı ve sınırlı alanlarda sağlanması yönünde oluşturulan politikalara zemin oluşturmuştur.

Kavramın popüler ve yaygın kullanımının günümüzde ulaştığı anlamlar, yoksullara yapılacak sosyal yardım transferlerinin kısıtlanmasına, sınırlandırılmasına ve modern bir sosyal yardım sisteminin ülkemizde oluşturulmasına engel olmaktadır. Bu tez, yoksulluk kültürü kavramıyla işaret edilenleri ve işaret edilenlerin günümüzde yürütülen politikalarla birlikte daha da önem kazanan toplumsal bir sorunsal olarak, kavramı yoksulluğu ne kadar açıklayabildiğini anlatmayı ve kavrama eleştirel bir bakış getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk Kültürü, Sosyal Yardımlar, Refah Devleti, Neo-liberal Politikalar, Yeni Sağ Politikalar

ABSTRACT

A CRITIQUE OF THE CULTURE OF POVERTY APPROACH

Today, the concept of culture of poverty is used widely because of the popularity of the concept with the contribution of mass media. This concept was used even to accuse the poor for the assumption that they were the cause of their poverty, more over it was used to create a basis for the neo liberal policies to provide the welfare states to decrease the amount or limit the content of the social expenditures.

The concept of culture of poverty also causes the developing countries who try to adopt the social structure of developed welfare states avoid from increasing their social expenditures, at least consider to reduce the amounts and the areas of the social assistances.

Popular and widespread usage of the concept today, leads the authorities to restrict and limit the transfers of social assistance to the poor. This makes a challenge for the creation of a well-designed social support system in our country. In my thesis, I will try to explain what is meant by the concept of culture of poverty, to what extent the concept explains the policies carried out today with the more important as a social problem of poverty and by this explanations to bring a critical perspective will work.

Key Words: The Culture of Poverty, Social Assistance, Welfare State, Neo-liberal Politics, New Right Wing Politics

GİRİŞ

Bu tez, yoksulluk olgusunu yoksulların sahip oldukları varsayılan tutum ve davranışlarıyla açıklamaya çalışan yoksulluk kültürü yaklaşımının yoksulluğu ve nedenlerini açıklamakta sorunlu, yetersiz ve bilimsel anlamda sıkıntılı olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Yoksulluk sorunu tarihsel bakımdan yeni bir konu olmamasına rağmen; konunun toplum gündeminde önemli bir yer bulması yeni bir durumdur. Geçmişte geleneksel toplumun kendi araçlarıyla çözüm bulduğu veya bulmaya çalıştığı bir sorun olan yoksulluk, günümüzde asıl olarak devletin çözüm bulmaya çalıştığı bir sorun alanı olmuştur. Geleneksel toplum içindeki etkileşimlerin sınırlı olduğu geçmişten -haberleşme, basın-yayın organları, kentleşme, ulaşım olanaklarının artması, göç ve küreselleşme süreçleriyle birlikte toplumsal etkileşimin artması - günümüze yoksulluk daha fazla yüzleşilen ve yüzleşilmek zorunda kalınan bir sorun olmuştur.

Geleneksel toplum içinde orta ya da üst sınıf diye niteleyebileceğimiz toplumun diğer kesimleriyle etki ve etkileşimleri daha düşük olan yoksul kesim, günümüz toplumunda yukarıda saydığımız nedenler ve daha başka birçok nedenden dolayı doğrudan ya da dolaylı olarak toplumun diğer kesimleriyle daha fazla sosyal etkileşim içine girmiş ve yoksullar üzerine yürütülen politikalar bu kesimleri daha fazla ilgilendirir olmuştur. Yoksulluk ve yoksullar hakkındaki bilgiler, haberleşme araçlarıyla birlikte daha fazla paylaşılmaya; basın-yayın organlarıyla toplumun geneline daha fazla aktarılmaya; kentleşme ve göçle birlikte -yoksulların yaşamları da dahil olmak üzere- daha fazla yüzleşilmeye; ulaşım olanakları ve küreselleşmeyle birlikte, yoksullarla daha fazla karşılaşmaya başlanmıştır. Yoksullar ve yoksulluk hakkındaki bu bilgiler, çoğu bilimsel olmayan ve dolaylı bilgilerden, özellikle basın-yayın organlarından edinilen, oluşan ve çoğu zaman yoksulları yoksulluklarından dolayı suçlayan yoksulluk kültürü gibi yakıştırmaları içermektedir. Toplumsal gündemin toplumsal hayatta yansımalarının olacağı ve karar vericilerin oluşturacağı politikaları etkileyebileceği kabul edilirse, yoksulluk kültürü

gibi yeterli bilimsel açıklamayı ve sorgulamayı barındırmayan yakıştırmaların da toplumsal hayatı biçimlendirecek politikalara yansımalarının olacağı şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Yoksulluk kültürü kavramı, yoksulları çeşitli yakıştırmalar üzerinden tanımlamakta ve yoksulluğu bu yakıştırmalar üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Böyle bir yaklaşımın, yoksulluk sorununu daha da derinleştirdiği ve bir noktada çözümsüz kıldığı söylenebilir. Başka bir deyişle, içerdiği popüler kullanım alanı -özellikle basın-yayın yoluyla yaygın kullanıma kavuşması ve bilimsel sorgulamalarının eksik olması, yoksulluk kültürü yaklaşımını yoksulluk sorunu için bir tehdit yapmakta ve bu yönüyle kavram yoksulluk sorununun bir parçası haline dönüşmektedir. Çünkü kavram üzerinden geliştirilen yoksulluk ve yoksul yaklaşımı çoğu kez yoksulları suçlayıcı ve onları dışlayıcı bir dil ortaya koymaktadır. Bu nedenlerden dolayı yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının, daha doğrusu yakıştırmalarının, daha fazla bilimsel sorgulamaya ihtiyaç duyduğu ve halihazırdaki kullanım biçimiyle yoksullar üzerine geliştirilecek politikalarda yaklaşım dışı bırakılması, daha doğrusu reddedilmesi gereken bir kavram olduğu ifade edilebilir. Yoksullara yönelik olarak geliştirilecek politikaların arka planında, yoksulları yoksulluklarından dolayı suçlayan yoksulluk kültürü gibi yakıştırmalar yerine; yoksulları yoksulluklarından kurtulmalarına yardımcı olacak ve bilimsel açıklayıcılığı daha güçlü yaklaşımların kullanılmasının daha yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, böyle bir bakışın, hem yoksullar hem de genel toplum adına yoksulluk sorununa daha fazla çözümleyici bir yaklaşımı getireceği ve daha modern bir sosyal yardım anlayışının geliştirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KÜLTÜRÜ

1.1. YOKSULLUK KÜLTÜRÜ YAKLAŞIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Yoksulluk kültürü yaklaşımının nasıl şekillendiğini anlamak için, öncelikle yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının tarihsel gelişimini ele almakta ve kavramsallaştırmanın nelere işaret ettiğini anlamakta fayda vardır. Bu amaçla kavramsallaştırmanın oluşturulmasına kaynaklık eden Oscar Lewis'in çalışmalarını ele almak gerekmektedir.

1.1.1. Yoksulluk Kültürü Kavramsallaştırmasının Ortaya Çıkışı

Oscar Lewis'i yaygın ve popüler bir üne kavuşturan yoksulluk kültürü kavramsallaştırması, Lewis'in Porto Rikolu ve Meksikalılar üzerine yapmış olduğu alan çalışmalarına dayandırılmaktadır. Lewis, yoksulluk kültürü kavramını ve kavramla anlatılmak istenenleri, yaygın biçimde "Beş Aile: Yoksulluk Kültüründeki Meksikalılar Üzerine Alan Çalışması", "Sanchez'in Çocukları" ve "İşte Hayat" adlı eserlerinde ele almıştır.

Yoksulluk kültürü kavramı sadece Lewis'i popüler yapmakla kalmamış, kavram içerdiği popüler anlam ve niteliklemlerle çoğu olumsuz özelliklerin atfedilmesiyle yoksullara karşı bakışı da şekillendirmiştir. Kavramın batı toplumlarında yaygın kullanımı, özellikle Amerikan toplumunda, refah devleti uygulamalarının sorgulanmaya başlanmasıyla birlikte yoksullarla ilgili geliştirilen politikaları da çoğu zaman yoksulların aleyhine olacak şekilde etkilemiştir. Lewis'in yoksulluk kültürü kavramı, çoğu zaman Lewis'in kavramla yoksulluk kültürünü yansıttığını iddia ettiği insanlara atfettiği çoğu olumsuz anlamlar taşıyan niteliklemlerin daha da ileriye taşınarak kullanılmasına yol açmıştır. Türkiye'de akademide üzerinde doğrudan çalışmaların pek olmadığı bir kavram olmasına rağmen, yoksulluk kültürü kavramsallaştırması basın-yayın yoluyla popüler bir üne kavuşmuştur. Kavramın bu popüler ünü, yoksulların yoksulluklarından dolayı suçlanması ve bundan dolayı yoksullara dönük yapılan sosyal yardımların eleştirilmesinde yaygın olarak kullanılmasından gelmektedir. Kavramın kullanımı, çoğu kez bilimsel anlamlar taşımayacak şekilde olmaktadır ve kavram üzerinden yapılan yakıştırmalarla yoksulların sosyal yardımlar yoluyla yoksulluk kültürüne alıştırıldıkları eleştirisi yapılmaktadır. Bütün bunlardan dolayı, yoksulluk kültürü kavramıyla anlatılmak istenenlere; kavramın temel kullanımlarına ve Lewis'in yoksulluk kültürüyle ne anlatmak istediğine bakmakta fayda bulunmaktadır.

Lewis, yoksulluk kültürü kavramını ilk kez kullandığı "Beş Aile: Yoksulluk Kültüründeki Meksikalılar Üzerine Alan Çalışması" adlı eserinde, ailelerden dördünün alt-gelir grubundan seçtiği beş Meksikalı ailenin günlük yaşamını aktarmaya çalışmaktadır. Lewis, çalışmasında yoksulluk kültürünün dünya genelinde ve Meksika'daki yoksullarda alt-sınıf yaşamı olarak adlandırılabilir bazı ortak özelliklere işaret ettiğini belirtmektedir (Lewis, 1959:1). Ayrıca, modern toplumlarda yoksulluğun geleneksel toplumlardan farklı olarak ayrı bir sorunsala dönüştüğü; sınıf çatışması, sosyal sorunlar ve akademik çalışma alanı olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Yoksulluğun kendi alt-kültürünü oluşturduğuna ve ulusal kültüre katılımı etkileyen dinamik bir faktöre dönüştüğüne dikkat çekilmektedir. Ayrıca Lewis, yoksul-

ların kültüründen söz ederken üyelerine farklı sosyal ve psikolojik sonuçlar ortaya çıkarmasından da söz edebileceğimizi söyler. Lewis'e göre yoksulluk kültüründeki yoksullar, bölgesel, kır-kent ve hatta ülkeler arası farklılıklara rağmen bazı ortak evrensel özellikler taşımaktadır. Buna göre, Londra, Glasgow, Paris, Harlem ve Meksico City'deki alt-sınıf yerleşimlerinin aile yapısında, karşılıklı ilişkilerinde, değer sistemlerinde ve harcama alışkanlıklarında önemli benzerlikler olduğuna işaret edilmektedir (Lewis, 1959:2).

Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasına yer verdiği bir diğer eseri olan "Sanchez'in Çocukları", Meksico City'de yaşayan yoksul bir Meksikalı aile hakkındadır. "Beş Aile"de anlatılan ailelerden birinin hikayesinin derinlemesine ve her aile bireyinin kendi hayat hikayesini kendi sözleriyle söylemesi yöntemi üzerine kurulmuştur. Lewis'a göre, bu çalışması yoksulların yaşamına içeriden bakma şansı vermektedir. Ona göre, bu yaşam biçiminden-gecekondu- çıkmış birkaç büyük yazar vardır; bunlar da daha önceki yaşam algılarıyla değil, orta sınıf gözüyle ve geleneksel edebiyat diliyle bu yapıları kaleme almışlardır. Lewis'e (1961) göre bu kitapta anlatılanlar, şiddet ve ölümü acı çekme ve yoksunluğu; sadakatsizlik (zina) ve parçalanmış yuvaları; (çocuklarda) suç işleme, rüşvet, polis şiddeti ve yoksulun yoksula acımasızlığının dünyasını ortaya koymaktadır. Ona göre bu hikayeler, ayrıca duyguların yoğunluğu ve insan sıcaklığını, güçlü bir birey duygusunu, daha iyi bir yaşam umudu, anlayış ve aşk için isteği, sahip oldukları az olanı paylaşmaya hazır oluşu ve çözölemeyen birçok sorunu taşımaya cesaret etmeyi açığa çıkarmaktadır.

Lewis eserinde, yoksul mahallesi Casa Grande'den kendi küçük dünyası olan, kuzey ve güneyden etrafı yüksek duvarlarla kapatılmış bir yer olarak söz eder. Casa Grande'de yaşayanların, birkaç iyi ev eşyası ve yüksek gelirli olup şehrin daha iyi yerlerine gitmek isteyenler dışında, çoğunluğunun Casa Grande'de yaşamakla gurur duyduğu belirtilmektedir (Lewis,1961:xv). Topluluk duygusunun bu yaşam bölgesinde özellikle bir çeteye mensup gençlerde oldukça yüksek olduğu ifade edilmektedir. Casa Grande'de yaşayan aileler arasında çocukların anlaşmazlıklarından doğan kavgaların, sokak

kavgalarının ve erkekler arasında kin gütmelerin olağandışı durumlar olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca, Casa Grande'de yaşam standartlarının düşük olmasına rağmen; Meksico City içinde en düşüğü olmadığı öne sürülmektedir. Lewis, Sanchez ailesini araştırma konusu olarak ele almasını, bu tek ailenin alt-sınıf Meksika yaşamının birçok sosyal ve psikolojik sorunlarını yansıttığını farkına varmak olarak ifade etmektedir (Lewis,1961:xix).

Antropolog olan Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının esas temellerini oluşturan "İşte Hayat" adlı eseri, San Juan'da yaşayan yüz aileden oluşan bir örnekleme ele almasına karşın; özellikle San Juan (Porto Riko) ve New York'taki (A.B.D) kenar mahallelerde yaşayan ailelerden değişik kuşaklardan fertlerin yer aldığı Porto Rikolu bir ailenin yaşamını ses kayıtları, anketler, konuşmalar, biyografiler, gözlemler ve değişik psikolojik testler -tematik algı, cümle tamamlama- yoluyla aktarmaya çalışmaktadır. "İşte Hayat" adlı eseri, antropolojik bir çalışma olarak aile yaşamı üzerine derin ve kapsayıcı hayat hikayelerine yer vermesi yönüyle ciddi bir kaynak olmasına karşın; eser çoğu zaman yoksulluk kültürü yaklaşımı üzerinden yoksulların ve yoksulluğun ele alınmasında kullanılmaktadır.

Lewis (1965), antropolojik çalışma yöntemiyle yaşamlarından derinlemesine kesitler verdiği "İşte Hayat" adlı eserinde, Porto Rikolu Rios ailesi üzerinden alt-kültür yaşam biçimini ele aldığını; hatta bu yaşam biçiminin alt-kültürden de öte ayrı bir kültürü ifade ettiğini belirtmektedir. Porto Rikoluların çok düşük bir öğrenim düzeyine sahip oldukları, New York'ta yaşayan Porto Rikoluların değişik etnik gruplar arasında saptanan en düşük oranı yansıttıkları; özellikle az kazançlı tabakanın Amerika'da uzun yıllar yaşamalarına rağmen aynı hayat biçimini sürdürdükleri öne sürülmektedir. 1960'larda Porto Riko'da meydana gelen olumlu gelişmelerin -artan eğitim seviyesi, artan gelir, vb. - üst tabakalarda olduğu; kenar mahalle halkının yaşantılarını ve yaşam koşullarını etkilemediği vurgulanmaktadır (Lewis, 1965:VII-XI). Ayrıca çalışmaya konu olan Rios ailesinde suçluluk duygusunun olmadığı; öfke, şiddet ve kin gütmenin ailenin bütün fertlerinde görülen özellikler olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan, Rios ailesi üzerine gözlemlerden -genellikle olumsuz davranış ve tutumları atfederek- hareket edilerek

dört kuşak boyunca önemli bir değişikliğin olmadığı sonucuna varılmıştır (Lewis, 1965:XXVIII-XXIX).

1.1.2.Yoksulluk Kültürünün Oluşumuna Zemin Oluşturduğu Varsayılan Koşullar

Lewis yoksulluğu, bir kültür daha doğrusu bir alt kültür olarak -yoksulluğu kendi çerçevesi içinde ve rasyonel olarak- ailede kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam şekli olarak nitelermekte; yoksulluk kültürünün oluşumunu ve gelişimini şu koşullarda mümkün görmektedir.

1-Para ekonomisi, ücretli işçilik ve kar amacıyla üretim, 2-Sürekli, büyük ölçüde işsizlik, 3- Düşük ücretler, 4-Ya hükümet baskısı ya da isteyerek sosyal, politik ve ekonomik örgütlemenin dar gelirli tabaka için sağlanmaması, 5-Tek taraflı yerine çift taraflı akrabalık sisteminin varlığı, 6-Hakim sınıfta servet birikimine yönelen, alt tabakaya mensup olmanın kişisel yeteneksizlikten ileri geldiğini savunan bir değer yargısı

(Lewis, 1965:L-LI)

Bazı yoksul gruplarda bu koşullar altında meydana gelen yaşam tarzı yoksulluk kültürü olarak nitelenmekte ve bu kültürün en iyi köyler ve şehirlerdeki gecekondu mahallelerinde incelenebileceği öne sürülmektedir (Lewis, 1965:LI-LII). Burada ele alınan koşullar, kapitalizmin bir toplumda var olan sistem yerine geçmesi ve yerleşmeye başlama sürecine işaret etmektedir. Sosyal hayattaki ilişkilerin para ekonomisi üzerine kuralmaya başlanması ve böylece insan emeğinin ücretlendirilmesinin geleneksel toplum yapısı yerine kapitalist toplum yapısının yerleşmesini beraberinde getirdiğine işaret edilmektedir. Gelişmiş kapitalist batı ülkelerinin aksine, kapitalizmin yerleşme aşamasında olan ülkelerdeki sürekli ve büyük işsizlik ve buna eşlik eden emeğin düşük ücretlendirilmesi, toplumsal örgütlenmenin zayıf olması gibi durumlardan söz edilmektedir. Yoksulluk kültürü, kesin tabakalara ayrılmış ve kişiselliğe karşı aşırı derecede eğilmiş kapitalist bir düzendeki alt sınıfın gösterdiği tepki ve koşullara uyma çabası olarak ele alınmaktadır. Başka bir

deyişle, bu durum yüksek tabakanın ortaya koyduğu değer yargıları çerçevesinde, yüksek tabakanın hedefine ulaştığını görmekten doğan ve başarıya ulaşmanın imkansızlığının verdiği hayal kırıklığını ve çaresizliği yenmek için harcanan çabaların yansımasıdır (Lewis, 1965:LII). Lewis, yoksulluk kültürünün oluşumunu ve bu kültürü yansıttıkları iddia ettiği yoksulları şu şekilde betimlemektedir:

Çoğu zaman yoksulluk kültürü, feodalizmden kapitalizme geçiş ya da teknolojik değişiklikler ve gelişmeler döneminde olduğu gibi, bir sosyal ve ekonomik düzenin yıkıldığı yerine de yenisinin yerleşmeye başladığı zaman meydana gelir. Çoğu zaman toprak yerlilerinin başka bir ülkenin sömürgesi haline girdiği sosyal ve ekonomik durumun yıkıldığı, uzun kuşaklar boyunca sömürgecilik döneminin sürdüğü zamanlarda oluşur.....

(Lewis, 1965:LII-LIII)

Yoksulluk kültürünü en fazla benimseyenler büyük bir hızla gelişmekte olan bir toplumdaki alt tabaka halkıdır. Şehirlere göç eden topraksız köylülerin, sağlam köylerden gelen ve iyi düzenlenmiş geleneksel kültürleri olan göçmenlerden daha fazla yoksulluk kültürünü benimseyecekleri açıktır

(Lewis, 1965:LIII).

Yukarıda işaret edilen duruma örnek verilerek, Güney Amerika ve Afrika arasında bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Güney Amerika'da toprakla uğraşan insanların yaşam şeklinin kabileden köylülüğe dönüşmesinin, yoksulluk kültürünün yerleşmesine yol açtığı; ancak diğer taraftan Afrika'daki kabileciliğin devam etmesinin yoksulluk kültürünün tam olarak yerleşmesine engel olduğu öne sürülmektedir. Buna göre, kabile tarzı yaşam biçiminde maddi yoksulluğa işaret eden unsurların olmasına rağmen; bu tarz toplulukların tabakalaşmaya gitmesi, toplumsal örgütlenme bilinci ve topluluk duygusuna sahip olmalarının yoksulluk kültürünün oluşmasına engel olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu bağlamda, Lewis'in yukarıda ele alınan ifadelerinden, kabile tarzı yaşam biçiminin çözülmesiyle birlikte şehirlere yığılan topraksız

köylülerin yoksulluk kültürünün oluşması için elverişli koşulları taşıdıkları sonucunu çıkartabiliriz.

1.1.3.Yoksulluk Kültürüne Atfedilen Özellikler

Lewis, yoksulluk kültürünün çeşitli bakış açılarından incelenebileceğini ifade etmektedir. Bu bakış açılarını, alt kültür ve bu kültürün daha geniş olan toplumla ilişkileri, gecekondü mahallesi topluluğunun doğası, bireyin davranışları, değer ve kişilik yapısı olarak sıralayarak yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasında yer verdiği bazı özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:

1-Belli başlı kurumlardaki yoksulların etkili işbirliği ve aralarında birlik olmayışı. İnsanların yarı aç yarı tok yaşatan yardım sistemleriyle esas yoksulluk ve umutsuzluk duygusunun kaldırılacağı ya da azaltılacağı yerde, bu duygu devam ettirilir.

(Lewis, 1965:LIII)

Yukarıda işaret edilen duruma neden olan faktörlerin çeşitli olduğu belirtilmektedir. Bu faktörler, ekonomik kaynakların bulunmayışı, etnik ayrımcılık, korku, kuşku ve sorunlara birlik halinde değil ayrı ayrı çare bulunması şeklinde sıralanmaktadır. Diğer taraftan, geniş toplumdaki birtakım işbirliklerinin ve bazı kuruluşlara katılmaların -cezaevleri, ordu ve yardım sistemleri- yoksulluk kültürünün özelliklerini ortadan kaldırmayacağı savunulmaktadır. Burada yardım sistemleri -insanları yarı aç yarı tok yaşattığı ve umutsuzluk duygusunu ortadan kaldıracağı ya da azaltacağı yerde devam ettirdiği şeklinde ifade edilerek- eleştirilmektedir (Lewis, 1965:LIII). Ayrıca, yoksulluk kültürünü benimseyenlerin okuma yazmalarının kıt olduğu; çoğunun sendikalı olmadığı, siyasi partilere üye olmadıkları; ulusal refah kurumlarının işlerine girmedikleri; banka, hastane, çok katlı mağazalar, müze ve sanat galerilerine pek az girip çıktıkları öne sürülmektedir. Bunlarla birlikte, yoksulluk kültürü üzerinden betimlenen kişilerin yönetici ve hakim sınıfın belli başlı birtakım kurumlarına karşı davranışlarının eleştirel olduğu belirtilmektedir (Lewis, 1965:LIV). Lewis, yoksulluk kültürüne atfettiği ikinci özelliği şu şekilde ifade etmektedir:

2-Bölgesel toplum açısından yoksulluk kültürüne baktığımız zaman imar ve konut koşullarının berbat olduğunu, kalabalık, fakat her şeyin üstünde özlü bir ailede bulunan örgütlenmenin bunlarda olmadığını görürüz.

(Lewis, 1965:LV)

Burada yoksulluk kültürü üzerinden betimlenen kişilerde örgütlenmenin zayıf olduğundan ve kötü yaşam koşullarından söz edilmektedir. Diğer bir deyişle, kentlerin gecekondu bölgelerinde var olduğu iddia edilen yoksulluk kültürünü yansıtan insanların arasında komşuluk ilişkisi dolayısıyla geçici gruplaşmaların ve birlikteliklerin olabildiği; ancak bunun aşağı düzeyde bir örgütlenme olduğu ve modern kentte oluşmuş olan karmaşık, özel olarak geliştirilmiş ve örgütlenmiş topluluğa katılma fırsatını vermediği öne sürülmektedir (Lewis, 1965:LV). Lewis, yoksulluk kültürünü benimseyenlere atfettiği üçüncü özelliği ve bu özelliğin nelere işaret ettiğini şu sözlerle vermektedir:

3-Aile düzeyinde yoksulluk kültürünün başlıca özellikleri çocukluk döneminin bulunmaması, cinsiyetle erken tanışma, nikahsız evlilikler, kocaların karıları ve çocuklarını çok sık olarak terketmeleri ve bu tür erkeklerin fazla oluşu kadar aile reisinin fazla olduğu ailelerin çokluğu ve ana tarafından gelen akrabalara daha fazla yakınlık ve bunları akraba olarak fazla tanıma, otoriteye karşı fazla eğilim, gizliliğin az oluşu, sınırlı eşyalar ve analık sevgisinde rekabettir.

(Lewis, 1965:LV-LVI)

Yukarıda ifade edilen durumla, çocukluk dönemi olarak adlandırdığımız evrenin yoksulluk kültürünü yansıtan ailelerde bulunmadığı, çocukların erken yaşlarda erkeklik ve kadınlığa adım attıkları anlatılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, bu ailelerde resmi bir evlilik kurumunun var olmadığı, erkeklerin aynı evde yaşamlarını paylaştıkları kadınları ve çocuklarını sıklıkla terk ettikleri, aynı çatı altında bazen aile reisi olarak nitelenebilecek kadının ya da erkeğin annesinin varlığı gibi durumların çok başlı aile reisi durumuna yol açtığı ve akrabalık bağlarının kadın tarafı üzerinden belirlendiği ve algılandığı öne sürülmektedir. Bunlarla birlikte, aile fertlerinin diğer aile bireylerine karşı daha

baskın davranış ve tutumlar sergiledikleri, cinsellik ve ebeveyn kavgaları gibi durumların diğer aile fertlerinin bulunduğu ortamlar içinde yaşandığı, bu tür ailelerin az sayıda eşyaya sahip oldukları ve anne-kız, anne-erkeğin metresi arasında çocuklar üzerinden ve çocuklar arasında anne sevgi üzerinden bir rekabetin olduğu vurgulanmaktadır (Lewis, 1965:LV-LVI). Lewis, yoksulluk kültürüne atfettiği dördüncü özelliği ise şu sözlerle vermektedir:

4-Birey düzeyinde ise başlıca özellikler toplumda ayrı tutulma duygusu, çaresizlik, başkasına bağlı olduğunu duyma ve aşağılık duygusudur.

(Lewis, 1965:LVI)

Burada ise, yoksulluk kültürünü yansıtan bireylerin toplum dışında bırakıldıkları duygusuna sahip oldukları, karşılıklarına çıkan sorunlarla baş etmekte sıkıntı çektikleri ve bireysel olarak bu sorunların üstesinden gelemedikleri ve ayrıca kendilerini küçük görme eğiliminde oldukları öne sürülmektedir. Yoksulluk kültürüne atfedilen özelliklerden bir kısmını diğer özellikler adı altında Lewis şu şekilde sıralamaktadır:

Diğer özellikler ise analık duygusunun yok oluşu, zayıf bir benlik yapısı, cinsiyetin karıştırılması, içgüdünün kontrol edilmemesi, bugünü yaşama ve yarını pek düşünmeme, kendini bırakma ve tevekkül, erkeğin büyüklüğüne olan yaygın inanç ve her türlü psikopatolojiye karşı gösterilen büyük ölçüde hoşgörüdür.

(Lewis, 1965:LVI)

Yoksulluk kültürü olan insanlar; kendi çevrelerinde yaşarlar ve tarih bilgileri çok kıttır. Yalnız kendi dertlerini, kendi bölgesel koşullarını, kendi çevrelerini ve kendi yaşam tarzlarını bilirler. Çokluk da kendileri ve dünyanın başka yerlerinde kendi koşullarına benzer koşullarda yaşayan kişiler hakkında bilgileri yoktur. Aradaki benzerlikleri görmezler. Sınıf farkı gözetmemelerine rağmen statü ayrımı konusunda çok hassastırlar.

(Lewis, 1965:LVI-LVII)

Diğer özellikler adı altında yoksulluk kültürünü yansıttığı öne sürülen yoksullara atfedilen nitelermelerin çoğunun olumsuz anlamlar taşıdığı göze çarpmaktadır. Bunlar arasında, çocuklarına karşı ilgisiz olma durumundan hareketle annelik duygusunun bulunmadığı sonucu çıkarılmıştır. Kişilerin tutum ve davranış biçimlerinden hareketle zayıf bir kişilikten söz edilmektedir. Bu kişilerin cinselliği orta sınıf değerlerine göre daha görünür şekilde yaşamalarından ve cinselliğin günlük etkileşimlerde kullanılan ifadelerde yer almasından hareketle, içgüdülerini kontrol edemedikleri sonucu çıkarılmaktadır. Ayrıca, yoksulluk kültürünü yansıtan kişilerin gelecek planlamasına sahip olmadıklarından ve bugünü yaşadıklarından söz edilmektedir. Diğer taraftan, bu kişilerde erkek egemenliğine ve erkeğin daha üstün olduğuna dair yaygın bir inanın olduğu öne sürülmektedir. Psikopatoloji ile ise, bu kişilerin birçoğunda kişisel bozukluklar olarak ifade edilebilecek psikolojik rahatsızlıkların olduğuna; bu rahatsızlıkların önemsenmediğine ve normal karşılandığına işaret edilmektedir.

Diğer taraftan, yoksulluk kültürünü yansıttıkları iddia edilen kişilerin dünya bilgisi olarak adlandırılabilir bilgilerinin oldukça sınırlı olduğu öne sürülmektedir. Bu kişilerin sadece kendi dar çevrelerinde meydana gelen olaylar hakkında bilgiye sahip oldukları; ancak kendi dışındaki olaylar ve kendilerine benzer yaşam koşullarında yaşayan diğer çevrelerdeki insanlardan habersiz oldukları iddia edilmekte ve bundan dolayı, bu kişilerin sınıf bilincini geliştiremedikleri savunulmaktadır.

1.1.4.Yoksulluk Kültürünün Oluşmadığı Varsayılan Toplumlar

Lewis (1965), yoksulluk kültürünün bazı durumlarda ortadan kalkacağını ve bu durumlarda yoksul insanların varlığına rağmen, yoksulluk kültürünün olmayacağını öne sürmekte ve bu duruma şu sözleriyle işaret etmektedir:

Yoksul sınıf farkı gözetmeye başlar, sendikalarda militanlaşır, dünya hakkındaki bilgisi genişlerse ne kadar yoksul olursa olsun artık yoksulluk kültürünün bir parçası değildir.

(Lewis, 1965:L.VII)

Diğer taraftan, bazı toplum ve topluluklarda yoksulluğun varlığına rağmen; bu toplum ve toplulukların yoksulluk kültürü içinde değerlendirilemeyeceği savunulmaktadır. Lewis (1965), halkının çok yoksul sınıflarında bulunduğu ve alt yoksulluk kültürü şeklinde tanımlanmayacak kişiler olarak ifade ettiği bu toplum ve toplulukları tarihten şu şekilde sıralamaktadır: 1-İlkel, okuma yazması hiç bulunmayan kişilerin teknolojik yetersizliği, yetersiz tabii kaynakları ya da ikisinin varlığından dolayı berbat bir yoksulluk içinde bulunanlar; 2-Hindistan'daki aşağı kastlar; 3-Doğu Avrupa'daki Yahudiler ve 4-Sosyalist ülkelerdeki yoksullar.

Yukarıda belirtilen topluluklardan birincisinde aşağı yoksulluk kültürünün özelliklerinin görülemeyeceği belirtilmektedir. Bunun nedenleri ise, bu toplulukların toplum yapısında yüksek sınıfların bulunmayışı, yoksulluklarına rağmen birleşik, kendilerini tatmin ve memnun eden bir kültüre sahip oluşları, büyük ölçüde örgütlenme yapılarının -boy, başkan, kabile kuralları ve bölgesel hükümetleri- olması olarak sıralanmaktadır. Bu tür topluluklara örnek olarak da yiyecek toplayan ya da ava çıkan en basit kabileler gösterilmektedir (Lewis, 1965:LVII).

Yoksulluk kültürünün var olmadığı ikinci gruptakiler Hindistan'daki aşağı kastlar olarak gösterilmektedir. Burada aşağı kastlar içinde yer alan deri işçileri, çöpçüler gibi insanların çaresizlik içinde hem şehirler hem de köylerde yoksul olabileceğine işaret edilmektedir. Ancak bu insanların örgütlenmiş olmaları, tek yanlı akraba ya da klan sistemlerinin bulunuşunun yoksulluk kültürünün oluşmasına engel olduğu öne sürülmektedir. Çünkü klan sisteminin insanlara kendilerine ait tarihi bulunan birleşik bir topluluğa bağlı oldukları duygusunu verdiği ve bu sistemin aynı zamanda kendine özgü bir yaşamı ifade ettiği ve böylece insanlara süreklilik, geçmiş ve gelecek duygusunu aşıladığı sonucu çıkarılmıştır (Lewis, 1965:LVII-LVIII).

Üçüncü grup olarak belirtilen Doğu Avrupa'daki Yahudilerin çok yoksul olmalarına rağmen yine de yoksulluk kültürünün özelliklerini taşımadıkları öne sürülmektedir. Buna göre, okuma yazma bilmeleri ve öğrenime büyük

önem vermelerinin; toplumsal örgütlenmeleri ve bölgesel birliklerin gün geçtikçe artmasının ve kendilerinin seçkin kişiler olduğunu söyleyen dinlerinin olmasının onları yoksulluk kültüründen ayırdığı sonucu çıkarılmıştır (Lewis, 1965:LVIII).

Dördüncü grup olarak verdiği kategoriyi Lewis, spekülâtif olarak nitelemekte -Küba gibi sosyalist bir ülkede geçirdiği tecrübe ve okuduklarına dayanarak- ve sosyalist ülkelerde yoksulluk kültürünün bulunmadığını öne sürmektedir. Bunun nedenlerini ise, insanların yoksulluklarına rağmen çaresizlik ve umutsuzluk yerine liderlerine olan güvenleri, daha iyi bir yaşama kavuşacaklarına dair beklentilerinin varlığı ve örgütlenmiş olmaları olarak göstermektedir (Lewis, 1965:LVIII-LIX).

Yoksulluk kültürünün kapitalizmin teşebbüs dönemlerinde ve sömürgecilik sistemlerinde geliştiği vurgulanmaktadır. İlkel toplumlar ve kastlarda yoksulluk kültürünün gelişmediği, sosyalist, faşist ve gelişmiş kapitalist ülkelerde ise yoksulluk kültürünün azalmaya yüz tuttuğu öne sürülmektedir (Lewis, 1965:LIX). Lewis'e göre, yoksulluk kültürü Amerika'daki halkın yüzde yirmisinde bulunmakta ve bu gruptaki en büyük topluluklar, dar gelirli siyahiler, Meksikalılar, Porto Rikolular, Kızılderililer ve güneyli yoksul beyazlardır. Bu orandan hareketle, Amerika'da yoksulluk kültürü içindeki insanların diğer ülkelere oranla az olduğu belirtilmekte ve bu durum, yoksulluk kültürünün yok edilmesinin yoksulluğu yok etmekten daha zor olduğuna işaret edilerek olumlu görülmektedir (Lewis, 1965:LX). Diğer bir deyişle, Lewis fiziki yoksulluğu azaltıp yok etmenin tam bir yaşam şekli olan yoksulluk kültürünü ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yeterli olmayacağını öne sürmektedir (Lewis, 1965:LXI-LXII). Ona göre, gelişmemiş ülkelerde halkın büyük bölümünün yoksulluk kültürünün içinde olması nedeniyle, bu durumu ortadan ancak ihtilaller kaldırabilir. Toplum yapısında değişiklikler yaratılarak, zenginlik dağıtılarak, yoksulları örgütleyerek, var olduklarına, bir yere bağlı bulduklarını göstererek, güç ve liderlik duygusunu aşılıyarak, ihtilallerin yoksulluğun kendisini tümüyle yok etmeseler bile çoğu zaman yoksulluk kültürünün başlıca bir takım özelliklerini yok etmeyi başardığı öne sürülmektedir (Lewis, 1965:LXII).

1.2.YOKSULLUK KÜLTÜRÜ YAKLAŞIMININ TÜRKİYE'DE ELE ALINIŞI

Yoksulluk kültürü yaklaşımına temel oluşturan Lewis'in çalışmalarını ve kavramsallaştırmanın nelere işaret ettiğini ele aldıktan sonra, bu kısımda ülkemizde yoksulluk kültürü yaklaşımının ele alınışına ve yansımalarının ne olduğuna yer verilmektedir.

1.2.1. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Türkiye'deki Yansımaları

Yoksulluk kültürü kavramı ülkemizde genellikle basın yayın organları aracılığıyla bilimsel anlamlar taşımayacak bir şekilde sosyal yardımların konu edildiği haberlerde kullanılmaktadır. Yoksulluk kültürü kavramı, çeşitli basın yayın -televizyon, gazete ve dergi vb.- organlarında yoksulların ve sosyal yardımların konu edildiği haberlerde, taşıdığı popüler anlamlar yoluyla yoksullara olumsuz birçok yakıştırma ve hatta yoksulların yoksulluklarından dolayı suçlanmasına dayanak oluşturularak kullanılmaktadır. Kavramlaştırma ile ortaya konulan ve yoksulların yansıttığı varsayılan yoksulluk kültürü üzerine, ülkemizde bilimsel sayılabilecek pek bir çalışma bulunmamakla birlikte; Orhan Türkdoğan'ın 1973 yılında gecekondu üzerine yapmış olduğu alan araştırması ve 1974 yılında "Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı" adıyla basılı olarak yayımlanan çalışması, yoksulluk kültürü üzerinden yoksulluk sorunsalına ve gecekondu bakişis açısından üzerinde durulmayı hak etmektedir.

Türkdoğan, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasından hareketle Erzurum'daki gecekondu yaşamı üzerine anket çalışması, gözlem ve mülakat tekniklerini kullanarak gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında Türkiye'de yoksulluk kültürünün izlerini sürmektedir. Türkdoğan araştırmasının amacını örnekleri Latin Amerika ülkeleriyle Birleşik Devletler'de uygulanmış yoksulluk kültürü ile ilgili çalışmaların ışığı altında ülkemizdeki gecekondu sorununu incelemek olarak açıklamaktadır (Türkdoğan, 1974:3).

1.2.2. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Üzerinden Yapılan Çalışmalar

Türkdoğan'ın (1974) gecekondular üzerine yapmış olduğu araştırması bir-biriyle çelişen birçok analiz ve değerlendirmeleri içermektedir. Bu çelişkileri belirtmeden önce Türkdoğan'ın içine düştüğü en önemli sıkıntının bilimsel bilgi üretmekle ilgili olduğu ve Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasıyla paralellik kurmaya çalışırken bu yaşam biçiminin evrensel saydığı nitelermelerden hareketle Türkiye'deki gecekondular yaşamını açıklamaya çalışması ve bu nitelermelerin olduğu gibi gecekondular yaşam biçiminde var olduğunu iddia etmesi olduğu söylenebilir. Çünkü sosyal bilimlerde üretilen bilimsel bilgilerde sosyal bilimcinin dikkat etmesi gereken en önemli konulardan birinin farklı toplumsal ve kültürel yapılar olduğu göz ardı edilmemelidir. Kültür gibi antropolojinin temel konularından olan bir konunun ele alınmasında farklı toplumsal yapıların önemi bir kat daha artmakta ve karşılaştırmalı ülke çalışmalarında sosyal bilimcinin farklı ülke şartlarını göz önünde bulundurmasından dolayı hatalı bilgi üretmesinin söz konusu olabileceği söylenebilir.

Diğer taraftan Türkdoğan'ın çalışmasında, akademik alanda etik kabul edilmeyen durumlara düştüğü ve Lewis'in "İşte Hayat" adlı eserinde kullanılan açıklama ve yorumların gönderme yapılmadan Türkiye'deki gecekondular yaşamını açıklamakta kullanıldığı görülmektedir (Türkdoğan, 1974:2-6). Araştırma teknik ve yöntemleri açısından da Türkdoğan'ın çalışmasının ciddi sıkıntıları barındırdığı söylenebilir. Bu sıkıntılardan en önemlisi Türkdoğan'ın (1974) araştırmasında yararlandığı işletme fakültesi öğrencilerinden sosyal psikoloji dersi alan son sınıftaki kırk öğrencinin araştırmaya başlamadan önce yoksulluk kültürü konusunda hazırlanmış olmaları ve Lewis'in bu konu hakkındaki eserlerinin okutulmuş olmasıdır. Varlığı kanıtlanmamış ve bilimsel anlamda bir varsayım olarak kabul edilen Lewis'in yoksulluk kültürü yaklaşımının araştırmaya başlarken bu şekilde ele alınması ve yapılan bu uygulamayla var olduğu kabul edilen bir durumun araştırma konusu yapılmasının Türkdoğan'ın çalışmasını bilimsel bilgi anlamında sorunlu hale getirdiği söylenebilir.

Türkdoğan (1974:1), gecekonduların sanayileşme ve kentleşme arasındaki uyumun veya kültürel dengenin sağlanamaması nedeniyle meydana geldiğini; kırsal alanlardan kentlere göçenlerin gecekondularda bir kültür meydana getirdiğini; bu kültürün toplumumuzdaki ortak kültürden farklı olduğunu; gecekondularda yaşayanların kendilerine özgü bir yan kültürü yansıttıklarını ve bu kültürün yoksulluk kültürü olduğunu öne sürmektedir. Türkdoğan (1974), araştırmasında Osmanlı döneminde başlayan topraksız köylüleri, bunların kentlere akımını ve ayrıca 1945'ten sonra sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte topraktan kopma ve ırgatlaşma sürecinin yoksulluk kültürünün tarihsel kökenlerini meydana getirdiğini savunmaktadır.

Bu tez, esas olarak yoksulluk kültürü olarak tanımlanan bir kültürün bilimsel anlamda sorgulanır, sorunlu bir yaklaşım olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır; ancak böyle bir kültürün var olduğu kabul edilirse bile Türkdoğan'ın çalışmasının, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramıyla anlatmak istedikleriyle çeliştiği görülmektedir. Türkdoğan'ın gecekondulardaki yaşam biçiminden hareketle Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasını Türkiye'ye uyarlamaya çalıştığı çalışmasında, kavramın esas anlattıklarıyla ters düşen analizler ve bu analizlerin yoksulluk kültürünün göstergeleri olarak yer verilmektedir. Örneğin, Türkdoğan (1974:4) yoksulluk kültürünün önemini açıklarken aşağı seviyede toplumsal örgütlenmeden söz ederken; Lewis (1965:LV) yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasında bu kültürü yansıttığını iddia ettiği insanların aile ve komşuluk ilişkileri dışındaki yapılarda örgütlenememelerinden söz eder. Bununla birlikte, Türkdoğan (1974:4) yoksulluk kültürü olarak nitelediği yaşam biçiminden söz ederken sınıf kavramını da kavramsallaştırmanın içinde kullanmakta; diğer taraftan Lewis (1965:LVI-LVII) yoksulluk kültürünü yansıtan insanların yaşam biçiminden söz ederken, bu insanları sınıf bilinci olmayan ancak statüye önem atfeden kişiler olarak nitelemektedir.

Türkdoğan'ın çalışmasında yer alan önemli sıkıntılardan biri de çalışma verilerin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumu anket sonuçlarının ve anketlerde yer alan sorulara verilen cevapların değerlendirildi-

rilmesi esnasında birçok yerde görmekteyiz. Örneğin anketlerde yer alan 'Zengin olmayı düşünüyor musunuz?' gibi bir sorunun yoksulluk kültürünün varlığını ne derece ölçeceği bir yana; soruya verilen %14.9'luk olumsuz yanıtta hareketle bireylerin yeni bir düzen değişikliği gerektirdiğinden içinde buldukları durumları tercih ettikleri sonucunun çıkarılması ilginçtir (Türkdoğan, 1974:53). Diğer ilginç bir örnek ise Türkdoğan'ın araştırmasında yer alan 'suçluluk tutumu' ve bu tutumun göstergesi olarak verilen %16'lık hapisane, karakol veya mahkemeye düşme gibi bir diğer veriden hareketle yoksulluk kültürünü yansıtan insanlarda olduğunu öne sürdüğü yüksek suç oranından söz etmektedir. Bu verilerin suça eğilimi ve suç işleme oranını belirlemede gösterge olarak ne derece yeterli olacağı bir yana, Türkdoğan'ın çalışmasında yer alan en düşük gelir grubuna ait hiç suç işlememe oranı Türkdoğan'ın çıkarımlarıyla tamamen çelişmektedir (Türkdoğan, 1974:59).

Türkdoğan'ın yine %10'luk bir boşanma oranından hareketle yüksek boşanma oranından söz etmesi ve 'boş zamanların değerlendirilmesi' sorusuna ait %8'lik 'kafayı çekmek' yanıtını göz önünde bulundurma gereği duymadan katılım yoluyla yapılan örnek olaylar ve polis kayıtlarından hareketle içki kullanımının özellikle gençler arasında yaygın olduğunu belirtmesi araştırmasının diğer önemli ve ilginç değerlendirmeleri olarak dikkat çekmektedir (Türkdoğan, 1974:59-65). Araştırmasının değişik bölümlerinde Türkdoğan, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasına atıfta bulunarak siyasi katılımın düşük olmasının yoksulluk kültürünün önemli göstergelerinden olduğunu savunmasına karşın; yine araştırmasında yer alan örneklemeden hareketle çalışmasında yer alan kesimlerdeki siyasi katılımın Türkiye ortalamasına uygun düştüğünü belirtmektedir (Türkdoğan, 1974:78).

Bütün bu çelişkiler, eksik ve yanlış değerlendirmeler bir yana; Türkdoğan'ın çalışmasının en önemli sıkıntısı, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasıyla yoksullara atfetmiş olduğu ve çok büyük bir kısmı olumsuz özellikler barındıran nitelermelerin bir adım öteye taşınmasıdır. Türkdoğan yoksulluk kültürünü benimseyenler olarak söz ettiği kişilerden 'aşağı tabaka' (1974:4), gecekondu sakinlerinden 'alacakaranlık kültürü'nü yansıtanlar (1974:7) ve

gecekondulaşma sürecinden 'toplumsal kanserleşme' (1974:81) kavramlarını kullanarak söz etmekte olup gecekondulaşma sürecini genellikle tüm toplum norm ve değerler sisteminden sapma (1974:84) olarak nitelirmektedir.

Türkdoğan (1974), gecekondu yaşam biçimini toplumun ortak kültüründen ayrı bir yan-kültür, alt-kültür ve hatta alt-sınıf diye nitelirmektedir; bu yaşam biçimini toplumun genel kültürel yapısına ve normlarına ters düşen olumsuz nitelmelerle ele almaktadır. Diğer bir deyişle, gecekonduları ve buralarda ortaya çıktığını öne sürdüğü yoksulluk kültürünü toplumun ortak kültürüne karşı bir tehdit olarak görmektedir. Tehdit algısı ve önyargılarla bezenmiş bu çalışmanın, yoksulların yaşam şartlarının daha iyiye götürülmesi bir yana; yoksullar lehine geliştirilen politikaların gerilemesine, yoksullara karşı toplumda ön yargıların artmasına ve yaşam şartlarının daha güç olmasına yol açabileceği söylenebilir. Sonuç olarak, Türkdoğan'ın çalışması, yoksulluk kültürü olarak adlandırılacak bir kültürün varlığına ilişkin yeterli verileri barındırmayan, verilerin eksik, yanlı ve yanlış ele alındığı bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

1.3.YOKSULLUK KÜLTÜRÜ YAKLAŞIMININ ORTA VADELİ PROGRAMLARDA KULLANIMI

Yoksulluk kültürü yaklaşımının basın-yayın organlarında yoksulları yoksulluklarından dolayı suçlayıcı açıklamaların altını doldurmak için kullanıldığına bir önceki alt başlıkta yer verilmiştir. Ayrıca Türkdoğan'ın yoksulluk kültürü kavramını, gecekondu yaşam biçimini açıklamak için kullandığı görülmektedir. Yoksulluk kültürü yaklaşımının basın-yayın ve akademideki yansımaları yanında yaklaşımın yaygın ve popüler kullanımının yoksulluğu açıklamak ve yoksullara karşı politikaları nasıl şekillendirdiğini görmek adına uzun yıllardır devlet politikalarının oluşturulması için hükümetlere program ve politika önermeleri oluşturan ve oluşturulan bu program ve politika önermelerinin uygulama alanına hitap eden Devlet Planlama Teşkilatı'nın Beş Yıllık Kalkınma Raporları'na destek olmak ve ileri taşımak için hazırlanan Orta Vadeli Programlar bu kısımda ele alınacaktır.

1.3.1.Yoksulluk Kültürü Kavramının Orta Vadeli Programlarda Yer Alışı

Stratejik amaçlar temelinde kamu politikalarını şekillendirmek ve kaynak tahsisini bu çerçevede yönlendirmek için hazırlanan Orta Vadeli Programlar, kamu ve özel kesim için öngürülebilirliği artırma iddiasını taşımaktadırlar. Ayrıca programlarda, uzun vadeli amaçlara katkıda bulunacak şekilde, üç yıllık dönemde üzerinde yoğunlaşılacak önceliklerin tesbit edildiği belirtilmektedir. Bunlarla birlikte, Orta Vadeli Programlar'da, bakanlık ve kurum bütçelerinin hazırlanmasında, idari ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde, kurumların karar alma ve uygulama süreçlerinde programların amaç ve önceliklerinin esas alınacağı ifade edilmektedir. Orta Vadeli Programlar'ın tüm bu amaçlarını göz önünde bulundurduğumuzda, programların kamu kurum ve kuruluşlarının oluşturacağı politikaların yönünü belirlediği sonucunu çıkarabiliriz. Diğer taraftan, programlarda yer alan beşeri gelişimin ve sosyal dayanışmanın sağlanması için gerekli olan unsurlardan sayılan yoksulluk kültürünün oluşumunun önlenmesi ifadesi, programların hem temel amaçlarıyla hem de temel amaçların sağlanması yönünde belirtilen beşeri gelişimin ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla ters düştüğü söylenebilir. Bu durumun kasıtlı olarak ortaya çıkmaktan çok, yoksulluk kültürü kavramının popüler ve yaygın kullanımından doğan ve yoksulluk kültürü kavramının yoksulluk sorununa bakışta geçerli bir yaklaşım olarak kabul edilmesinden ileri geldiği görülmektedir. Bu duruma nasıl düşüldüğünü görmek için Orta Vadeli Programlar'da söz konusu durumu ortaya koyan ifadelere bakmakta fayda bulunmaktadır.

1.3.2. Yoksulluk Kültürü Kavramının Orta Vadeli Programlarda Kullanım Biçimi

Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazırlamış olduğu Orta Vadeli Program 2006-2008'in "Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele" başlığı altında "Nüfusun tümünü kapsayan ve dezavantajlı grupları topluma entegre eden bir sosyal koruma ağının oluşturulması, kamunun sunduğu hizmetlere erişilebilirliğin artırılması, göç edenlerin toplumla bütünleşmelerinin sağlanması ve bu ko-

nularda toplumun her kesiminin sorumluluk alması esastır” diye belirtilerek, bu çerçevede dördüncü madde olarak “Sosyal yardımlarda yoksulluk kültürünün oluşmasını engelleyici, istihdam edilebilirliği artırıcı ve muhtaç durumdan üretici ve kendi hayatını kazanabilir duruma getirici faaliyetlere öncelik verilecektir” ifadesi yer almaktadır (DPT, 2006:11).

Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırlamış olduğu Orta Vadeli Programlar’dan ikincisi olan Orta Vadeli Program 2007-2009’un “Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” başlığı altında ise ‘Eğitim, sağlık ve kamunun sunduğu diğer sosyal hizmetlerin herkesin erişebileceği ve eşit olarak yararlanabileceği bir hale getirilmesi, özellikle kente göç edip sosyal dışlanmaya maruz kalan nüfusun istihdam edilebilirliğinin artırılması yoluyla topluma entegre edilmesi ve sosyal koruma ağının nüfusun tümünü kapsayacak, dezavantajlı grupları topluma entegre edecek şekilde geliştirilmesi amaçlanmaktadır diye belirtilerek, bu çerçevede beşinci madde olarak “Yoksulluğun azaltılmasına yönelik hizmetler, yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici ve yoksul kesimin üretici duruma geçmesini sağlayıcı nitelikte olacaktır” ifadesi yer almaktadır (DPT, 2007:11-12).

Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırlamış olduğu Orta Vadeli Programlar’ın üçüncüsü olan Orta Vadeli Program 2008-2010’un “Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi” ana başlığının üçüncü alt başlığı olan “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” başlığının altında “Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal bütünleşmenin sağlanması temel amaçtır” diye belirtilerek, bu çerçevede üçüncü madde olarak “Yoksulluğun azaltılmasına yönelik hizmetler, yoksulların durumuna göre çeşitlendirilerek yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici nitelikte olacaktır. Tarımdaki yapısal değişimin ortaya çıkardığı yoksul kesim için tarım dışı alanlarda gelir artırıcı ve girişimciliği özendirici faaliyetler desteklenecektir” ifadesi yer almaktadır (DPT, 2008:40).

Son olarak Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazırlamış olduğu dördüncü Orta Vadeli Program olan, Orta Vadeli Program 2009-2011'in "Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi" ana başlığının üçüncü alt başlığı olan "Gelir Dağılımın İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele" başlığının altında "Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal bütünleşmenin sağlanması temel amaçtır" diye belirtilerek, bu çerçevede üçüncü madde olarak "Yoksulluğun azaltılmasına yönelik hizmetler, yoksulların durumuna göre çeşitlendirilerek yoksulluğun nesiller arası aktarımını ve yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici nitelikte olacaktır. Bu kapsamda, çalışmayacak durumda olan yoksulların düzenli yardım mekanizmalarından yararlanmaları sağlanacak, üretici duruma geçebilecek yoksulların ise istihdam edilebilirlikleri artırılabilecektir" ifadesi yer almaktadır (DPT, 2009:49-50).

1.3.3. Yoksulluk Kültürü Kavramının Orta Vadeli Programlarda Yer Alış ve Kullanım Biçimi Üzerine Değerlendirmeler

Orta Vadeli Programlar'da yoksulluk kültürü yaklaşımı benimsenerek yoksulluk sorunsalına çözümler sunulmaktadır. Söz konusu programlarda yoksulluk kültürüyle ne anlatılmak istendiği belirtilmemesine karşın; yoksullukla ilgili geliştirilecek politikaların yoksulluk kültürünün oluşmasını engelleyecek şekilde olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Yoksulluk kültürünün Orta Vadeli Programlar'da yer alış ve kullanım biçimi, böyle bir kültürün varlığının kabul edildiği ve varsayılan bu kültürü önleyici politikaların yürütüleceği anlamını taşımaktadır. Orta Vadeli Programlar'da yoksulluk kültürünün yer alış ve kullanım biçimi, yoksulluk kültürü yaklaşımının yaygın ve popüler kullanımının politikalara yansımalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Çünkü; söz konusu programlarda yoksulluk kültürü, nelere işaret ettiğine ya da ne olduğuna değinilmeden geçerli bir gerçeklik olarak kabul edilerek ele alınmaktadır. Ele alış biçimiyle yoksulluk kültürünün olumsuz bir durum olduğu ve oluşumunun engellenmesi gerektiği programlardan çıkarılabilecek bir sonuçtur. Bu yönüyle, yoksulluk kültürünün Orta

Vadeli Programlar'da kullanımı, kavramsallaştırmanın Oscar Lewis tarafından ele alınış biçimiyle örtüşmektedir.

Diğer taraftan, yoksulluk kültürünün olumsuz bir duruma işaret etmesi ve ortaya çıkmasının engellenmesi gerektiği şeklinde yer alan ifadeler Lewis'in yoksulluk kültürü yaklaşımıyla örtüşmesine karşın; söz konusu programlarda yer alan ve yoksulluk kültürünün oluşmasının önlenmesine dönük önerilerde yoksulluk kültürü, yanlış şekilde ele alınmaktadır. Orta Vadeli Programlar'da sosyal yardım ve hizmet sistemlerinin hangi yoksulluk politikalarını yürütmesi gerektiği belirtilerek yoksulluk kültürünün oluşmasının önleneyeceği varsayılmaktadır; ancak Lewis yardım sistemlerini, insanları yarı aç yarı tok yaşattığı ve umutsuzluk duygusunu ortadan kaldıracığı ya da azaltacağı yerde devam ettirdiği için eleştirmektedir (Lewis, 1965:LIII). Diğer bir deyişle, kavramsallaştırmanın esas kullanımında sosyal yardım mekanizmalarıyla yoksulluk kültürünün engellenemeyeceği, tam tersine bu kültürün devam ettirileceği üzerinde durulmaktadır. Bu noktada, yoksulluk kültürü yaklaşımının benimsenip yoksulluk sorununa karşı sosyal yardım ağlarında gerçekleştirilecek değişikliklerle ve politikalarla yoksulluğa çözüm sunulması kavramsallaştırmanın ifade etmek istedikleriyle ters düşmektedir.

Orta Vadeli Programlar, stratejik amaçlar temelinde kamu politikalarını şekillendirmek ve kaynak tahsisini bu çerçevede yönlendirmek için üç yıllık perspektif dahilinde Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmaktadır. 2006-2008 ve 2007-2009 Orta Vadeli Programlar'ının amaçları arasında Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda, toplumun bütün kesimlerinin gözetildiği ve ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasının hızlandırıldığı bir ortamda, insanımızın yaşam kalitesini yükseltmek temel amaç olarak belirtilmektedir. Ayrıca programların temel amacına hizmet etmek üzere, ülkemizin beşeri ve iktisadi varlıklarının etkin bir biçimde değerlendirilerek; sosyal içermenin güçlendirilmesinden söz edilmektedir. 2008-2010 ve 2009-2011 Orta Vadeli Programlar'ının temel amacı, "Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda ifadesini bulan istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini

tamamlamış bir Türkiye vizyonunu esas alarak, insanımızın yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir program ve bütçe süreci” olarak belirtilerek bu temel amaca hizmet etmek üzere, ülkemizin beşeri ve iktisadi varlıkları etkin bir şekilde değerlendirilerek; beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesinden söz edilmektedir. Söz konusu Orta Vadeli Programlar’da sosyal içerme, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, programların temel amacına hizmet eden unsurlar olarak yer almaktadır; ancak yoksulluk kültürü yaklaşımının programlarda ele alınış biçimi ve yer alışı belirtilen amaçlarla çelişmektedir. Yoksulluk kültürünün varolan bir gerçeklik olarak sunulması, olumsuz bir duruma işaret etmesi ve ortaya çıkmasının engellenmesi gerektiği şeklinde programlarda yer alan ifadelerin, Orta Vadeli Programlar’ın temel amaçlarına hizmet eden unsurlar olarak belirtilen sosyal içerme ve sosyal dayanışmayı sağlamaktan ziyade sosyal dışlanmaya yol açabileceği söylenebilir. Orta Vadeli Programlar’ın böyle bir sonucu doğurmaya çalışmadığını kabul edersek, yoksulluk kültürü kavramının yanlış şekilde ele alındığı ve halihazırda yaklaşımın yoksullar üzerinde oluşturduğu olumsuz bakış açısını da göz önünde bulundurduğumuzda, kavramın yeni programlarda yer almaması gerektiği sonucuna varılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KÜLTÜRÜ, NEO-LİBERAL VE YENİ SAĞ POLİTİKALAR

2.1. REFAH DEVLETLERİ VE YOKSULLUK

Refah devletleri olarak nitelenen batının gelişmiş devletlerinde refah uygulamalarının ve dolayısıyla yoksullar üzerine geliştirilen politikaların gerilemesini ele almadan önce Esping-Andersen'ın Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin sosyal politika ve refah tutumlarından hareketle oluşturduğu üçlü refah modeline kısaca bakmakta fayda vardır.

Esping-Andersen (1990) emeğin metalaşmasının sınırlandırılmasını, gelişmiş kapitalist devletlerdeki sosyal politika ve refah rejimlerini üç teorik model üzerinden ele alarak tanımlamaktadır. Andersen (1990), kapitalist düzende iş gücü olarak adlandırdığı emeğin ücret karşılığı sağlanması nedeniyle meta değeri taşıdığını ve meta değeri taşıyan bu iş gücünün kişilerin kendi kontrolleri dışında hastalık ve iş dünyasındaki gelişmeler gibi nedenlerle meta olma değerinin zarar görebileceğini ifade ederek; metanın sınırlandırılmasını, bireysel refah ve güvenlik için ön koşul olduğunu belirtmektedir. Metalaşmanın sınırlandırılması, emeğin tamamen meta değerini kaybetmesine değil;

bireylerin ya da ailelerin piyasaya katılmaksızın genel kabul edilebilir bir yaşam standardına ne kadar kavuştuklarına işaret eder (Andersen, 1990:37). Metanın sınırlandırılması kavramıyla insanların kapitalist bir düzende ne kadar piyasa dışı olarak değerlendirildiklerine işaret edilmektedir. Diğer bir deyişle, insanların kapitalist bir düzende sahip oldukları en önemli unsur sayılan iş güçleri ya da emek güçleri sınırsız ya da yerine konulamaz değildir; herhangi bir kişinin sahip olduğu ve ücret karşılığı piyasaya sunduğu emek gücü, herhangi başka bir kişinin emek gücüyle değiştirilebilir ya da sahip olduğu emek gücü değişik nedenlerle zarar görerek piyasa değerini kaybedebilir. Örneğin bir kömür işçisinin sahip olduğu ve onun iş gücü olarak ifade edilebilecek fiziksel bütünlüğüne ve fiziksel potansiyeline işaret eden emek gücü, herhangi bir iş kazası sonucu değerini kaybedebilir ve böylece o işçinin emek gücü kayb olduğu için piyasa için değerini kaybetmiş olur. Andersen'ın refah rejimi modelleri tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Temel olarak emek gücü zarar gören ya da kaybolan kişilere standart bir yaşamı devletlerin ne kadar sağladıkları onların refah rejimlerini belirlemektedir. Andersen'ın üç refah rejimi (1)Liberal, (2)Muhafazakar ve (3)Sosyal Demokratik yaklaşımdan oluşmaktadır.

Liberal model, rekabet özgürlüğünden ve bireylerin piyasanın güvensizliğinden dolayı yoksulluk durumuna düşebileceklerini ve bu durumun sistemin bir hatasından değil, bireyin öngörü ve tasarruf eksikliğinden kaynaklandığını söyler (Esping-Anderson, 1990:42). Sosyal politika açısından tarihsel olarak liberaller asgari sosyal gelirin yoksulluğu ortadan kaldırmayacağını; fakat, gerçekte, devam etmesine yol açacağına inanmaktaydılar (Esping-Anderson, 1990:35-6). Liberal model içinde yer alan Amerika, Kanada ve Avustralya gibi devletler refahı, çalışanın piyasaya tekrar girebilmesine olanak sağlayacak en düşük düzeyde ve geçici olarak sağlarlar. Muhafazakar model toplumsal yapıyı, sınıf ve hiyerarşik toplum temellerinde değerlendirir. Almanya gibi muhafazakar refah devletleri, toplumsal yapılanmanın ya da hiyerarşik ataerkil yapının korunması doğrultusunda asgari müdahil olarak oldukça cimri bir refah politikası yürütmektedirler (Esping-Anderson, 1990:38-41). Sosyal demokratik modelde metanın sınırlandırılması bir

önceliklidir ve bu durum, evrensel ve kapsayıcı refah politikalarıyla “herkes faydalanır; herkes bağımlıdır; ve herkes ödemeye kendini zorunlu hissedecektir” varsayımına dayandırılarak başarılır. Norveç ve İsveç gibi İskandinav ülkeleri bu modele girmektedirler (Esping-Anderson, 1990:28).

Batı'nın gelişmiş refah devletlerinin farklı yaklaşımlar üzerinden ülkelerindeki yoksulluk sorunlarına çözümler üretmeye çalıştığı Esping-Anderson'ın üçlü refah rejimi modeli üzerinden görülebilir. Diğer bir deyişle, Batı'nın gelişmiş refah devletleri farklı yaklaşımlar sergilemelerine rağmen; bireyi piyasa değeri dışında değerlendirmekte ve bireyin yoksulluktan kurtulması için politikalar yürütmektedirler.

2.2. REFAH DEVLETLERİNİN KRİZİ

1970'lerde yaşanan ekonomik krizler ve asıl olarak refah harcamalarının ulaştığı yüksek rakamlar, refah devleti uygulamalarının sorgulanmasına yol açmıştır. Refah harcamaları olarak nitelenen sosyal harcamaların kısılması olarak adlandırılacak refah devletlerinin krizi, 1980'li yıllarda yeniden ve yoğun biçimde ülke gündemlerine alınan liberal politika uygulamalarıyla paralel bir süreçte ilerlemiştir. Keynes modeli olarak nitelenen, devletin piyasaya etkin olarak katıldığı ve müdahale ettiği ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra refah devletleri olarak nitelenen Batı'nın gelişmiş ülkelerinde uygulanan refah devleti uygulamaları gerileyerek, devletin piyasaya daha az müdahil olması ya da hiç olmamasını savunan ve neo-liberal olarak adlandırılacak politikalar öne çıkmıştır.

Rosanvallon (2004:17), Fransız refah devleti üzerinden refah devletlerinin mali bir çıkmaz içinde olup olmadığı sorusunu sorarak; böyle bir krizin varlığını kabul eder ve sosyal politikalara ve yeniden dağıtım mekanizmalarına bağlı kamusal harcamaların artış hızının ulusal üretim artış hızından çok yüksek olduğunu belirterek, bu durumun milli hasılda zorunlu kesintilerin -vergiler ve diğer sosyal kesintiler- artmasına yol açtığını belirtmektedir.

Rosanvallon'a göre (2004:19), refah devleti koruyucu bir devlet olarak tanımlanan modern devletin bir uzantısı ve derinleştirilmiş halidir. Ona göre, koruyucu devletten refah devletine geçiş, toplumun kendini gövde modelinde düşünmeyi bırakıp kendini pazar modunda algılamaya başlaması hareketi eşlik eder. Refah devletine duyulan kuşkunun altında sadece ekonomik dengelerin düzenlenmesi odaklı bir bakış açısıyla anlaşılamayacağı; söz konusu edilenin yalnızca devletin genişlemesi ya da sosyal harcamaların ağırlığının olmayacağı öne sürülmektedir (Rosanvallon, 2004:28). Söz konusu kuşkunun çok daha derin bir sarsılmayı ortaya koyduğuna ve sorgulamanın nesnesi olarak toplumun devletle olan ilişkilerine işaret edilmektedir. Ortaya çıkan krizin nedeni olarak üç olasılık ele alınmaktadır (Rosanvallon, 2004:28-29). Eşitlikten kuşku duyulması, refah devletinin toplumsal sözleşmesinin yeniden formüle edilmesine dair hiçbir sembolik öge olmaksızın soğukkanlılığa ve mekanikliğe doğru ilerleyişinin bir hastalık doğurması ve Keynesci denklem üzerinde sağın hedef olduğu eleştirilerle solun memnuniyetsizliklerinin keşilmesi olarak bu üç olasılık sayılmaktadır.

Eşitlikten kuşku duyulması, refah devletini sarsan temel bir kuşku olarak vurgulanmakta ve eşitliğin hala geleceği olan bir değer olup olmadığı şeklindeki sorgulamanın bu durumu ifade ettiği belirtilmektedir. Bu eşitlik değeri, hukuksal ve sivil -herkesin yasa önünde eşitliği- veya siyasal -seçme ve seçilme hakkı- bir norm bağlamında kullanıldığında düşünsel anlamda sorunsuz işlemiştir. Diğer taraftan, iş eşitlik değerine, mantıksal açıdan tamamlayıcı nitelikte olan ekonomik ve sosyal bir anlam yüklemeye geldiğinde durum aynı olmamıştır. Bunun nedeni, öncelikle eşitlik çalışmasına sonsuz bir alan açılmasıdır ve bu alan pazar toplumuyla birlikte aynı ölçüde genişleme arz etmektedir. Ancak bir diğer neden, eşitlik değerinin ekonomik ve sosyal alanda sivil ve siyasal alanda olduğundan çok başka bir şekilde işlemesidir. Sivil ya da siyasal eşitlik isteği herkes için özdeş bir normun belirlenmesi anlamına gelmektedir. Eşitliğin amacı, sivil ya da siyasal statü farklılıklarının ortadan kaldırılmasıdır. Ekonomik ya da sosyal eşitlik isteği ise kendini başka bir yönde gösterir ve eşitsizliklerin azaltılması isteği olarak ifade edilir (Rosanvallon, 2004:33).

Eşitlikten kuşku duyulmasıyla modern devletin daha da genişlemiş ve derinleşmiş hali olan refah devletlerinin, iddialarından biri olan eşitliği sağlama noktasında sorgulandığına işaret edilmektedir. Bu noktada üç eşitlik düzeyi ele alınmaktadır: sivil, siyasal, sosyal ve ekonomik eşitlikler. Sivil olarak ifade edilen ve herkesin kanun önünde eşitliğine, siyasal olarak ifade edilen ve seçme ve seçilme hakkına işaret eden eşitliğin büyük ölçüde sağlandığı belirtilmektedir. Ancak ekonomik ve sosyal eşitlik olarak adlandırılan diğer bir eşitlik alanının sağlanmasında sorun yaşandığı öne sürülmektedir. Bunun temel nedeni olarak da kapitalist ekonomik yapıya sahip olan refah devletlerinde piyasanın genişlemesine, yani meta alanının genişlemesine vurgu yapılmaktadır. Sosyal ve ekonomik eşitlik alanının kendisi geniş bir alanda gerçekleşmekte ve piyasanın genişlemesine paralel olarak daha da geniş bir alana işaret etmektedir. Bu noktada, sivil ve siyasal alandaki eşitliği büyük ölçüde gerçekleştiren refah devletlerinin ekonomik ve sosyal alanda eşitliği sağlamakta sorun yaşadıkları savunulmaktadır.

Refah devletinin krize düşmesinin ikinci olasılığı olarak dayanışma krizinden söz edilmektedir (Rosanvallon, 2004:37). Burada sözü edilen dayanışma biçimi “mekanik dayanışma” olarak adlandırılmakta; ancak burada Durkheim’ın toplumsal iş bölümünde kullandığı anlamda küçük boyutlu, geleneksel bir toplumda kolektif inançlar sistemi tarafından üretilen benzerliklerle oluşan dayanışma kast edilmemektedir. Rosanvallon refah devletinin, bireylerin ve grupların karşılıklı ilişkilerinin yerine geçen ve yeniden dağıtım ve dayanışmanın düzenlenmesinin temel ögesi olarak bir arabirim gibi işlemesine işaret eder. Ona göre refah devleti, kendini gruplar için bir veri, onlardan bağımsız ve özerk bir sistem gibi sunar; ancak finansal işleyişi açısından yalnızca her bireyi etkileyen kesintiler ve ödeneklerin -vergiler, primler- toplamının etkileşiminden doğar. Refah devletinin ortaya koyduğu söz konusu dayanışma düzenlenmesi giderek daha soyut bir hale gelmektedir. Rosanvallon’a (2004:39) göre, dayanışma ancak dile getirdiği toplumsal ahlak ilişkilerinde asgari bir görünülebilirliğe dayanıyorsa gerçekleşebilir. Ona göre, devlet arabirimi büyük ölçüde bulanıklaşmıştır ve özellikle mekanik dayanışmanın ifade mekanizmaları ara toplumsallık biçimlerinden gi-

derek daha çok kopmaktadır. Dayanışma krizi, refah devletlerinin gelişmesi sonucunda mekanik olarak ve kendiliğinden, istenmeden doğan toplumsal dokunun çözülmesi ya da daha açık bir ifadeyle parçalanmasından kaynaklanmaktadır. Artık devlet ve birey arasında yeterince toplumsallık yoktur (Rosanvallon, 2004:42). Burada, refah devletinin toplumsal ilişkilerde bireylere geleneksel dayanışma ağları yerine, koruma ve çözüm ağları sunduğuna ancak pazarın genişleyici özelliğinin getirdiği çok fazla sayıda ve sürekli artan sosyal etkileşimden doğan talepleri karşılamada yetersiz kaldığına vurgu yapılmaktadır ve bu sınırlılıkların bir krize dönüştüğü savunulmaktadır.

Rosanvallon (2004:43), refah devletinin krize düşmesinin üçüncü olası nedeni olarak Keynesci denklemin değişmesinden söz etmektedir ve refah devletlerinin genişlemesini, Keynesçi denklem olarak adlandırdığı ekonomik ve sosyal açıdan etkin bir devlette ekonomik büyümenin zorunluluklarıyla daha fazla toplumsal adalet gerekliliğinin tam denkliği ilkesine dayandırmaktadır. Rosanvallon (2004:43-48), 1930'lu yılların kriz şartları ve sürekli yüksek işsizliğe çözüm üretmeye yeterli olmayan klasik ekonomi kuramlarının yetmediğinin ortaya koyulması yönüyle Keynes'in tam istihdam ve devletin dolaylı -vergi ve kredi politikaları- ve doğrudan -kamu harcamaları- müdahaleleriyle uyarıcı rolü oynaması üzerine kurduğu denklemin işe yaradığını; ancak denklemde yer alan yatırım ya da tüketim desteği yoluyla atılım politikalarının büyümesi üzerindeki etkilerinin azalmasından dolayı artık günümüzde Keynesci denklemin işlerliğini yitirdiğini ve bu durumun eş zamanlı olarak refah devleti krizine işaret ettiğini öne sürmektedir.

Liberalizme dönüş ve Keynesçiliğin krizinin aynı hareketin birbirini tamamlayan iki yüzü olduğu savunulmaktadır. Kuralsızlaştırma politikaları olarak adlandırılan politikaların pek çok ülkede yürürlüğe girdiği ve fiyat serbestisi, kamu müdahalelerinin azaltılması ve yasal düzenlemelerin hafifletilmesi gibi uygulamaların klasik Keynesçi modele alternatif üretme çabalarının temel ilkelerini oluşturduğu belirtilmektedir. Liberalizmin, en geniş anlamıyla devletin aşırı etkin bir rol oynamasının reddi ve pazarın düzenleme erdemlerinin yüceltilmesi üzerine kurulu genel doktrin olarak anlaşılması gerektiği

öne sürülmektedir. Bu anlamda liberalizmin dönüşünün, esas olarak pazar ekonomisinin eleştirisine bir eleştiri olarak anlaşılabilceği sonucu çıkarılmıştır (Rosanvallon, 2004:51).

Rosanvallon yukarıda yer alan ifadeleriyle liberal söylemin toplumsal eşitsizlikleri, özgürlüklerin kullanımının bir sonucu olarak görmesi ve bu yönüyle eşitsizlikleri doğal bir durum olarak ele almasına yer vererek; eşitsizliklere karşı böyle bir tutumun indirgeyici ve kısır olduğuna işaret etmektedir. Liberal söylemin “yoksulluk tembelliğin bir sonucudur”, olarak ifade edilecek çıkarımının ise, eşitsizliklerin bir sonraki nesile aktarılmasından ortaya çıkan eşitsizliklerin çoğalmasından ve aşılabilir hale gelmesinden dolayı, indirgeyici bir bakış olduğuna dikkat çekilmektedir.

2.3. NEO-LİBERAL, YENİ SAĞ POLİTİKALAR VE YOKSULLUK

Batının gelişmiş kapitalist toplumlarında yoksulları da içine alan ve toplumun daha eşitlikçi ve adaletli bir yapıda olmasını sağlamaya çalışan refah uygulamalarının ve bu refah uygulamalarının gerektirdiği ekonomide devlet müdahalesinin sorgulanması, sosyal harcamalarının artışı ve toplumsal eşitliği ekonomik anlamda sağlamada karşılaşılan çıkmaz gibi nedenlerden dolayı refah devleti sistemlerinin bir kriz olarak adlandırılabilir bir duruma düştüklerine değindikten sonra; bu süreçlerle birlikte ortaya çıkan liberal ekonomik modellere dönüş olarak adlandırılabilir neo-liberal ve yeni sağ politikalara bakmakta yarar bulunmaktadır.

Neo-liberal ve yeni sağ olarak adlandırılan politikalar tarihsel ve düşünsel olarak birbiriyle paralel bir süreç izleyen politikalara işaret etmektedir. Neo-liberal politikalar daha çok ekonomik, yeni sağ politikalar da daha çok politik alana işaret etmesine karşın her iki akım da ekonomik vurgularıyla ortaya çıkmışlar ve refah devletlerinin krizi olarak adlandırılan dönemle paralel süreçlerde uygulama alanı bulmuşlardır. Refah devletlerinin krizi olarak adlandırılan süreçle birlikte devletin ekonomideki rolünün azaltılması ya da ortadan kaldırılması ve bireyselliğe vurgunun artması şeklinde ifade edile-

bilecek temel liberal düşünüşün argümanları bu dönemde tekrar gündeme alınarak çeşitli politikalara yansımıştır.

Yeni sağ olarak adlandırılan akım, felsefik arka planını Adam Smith, de Tocqueville, Schumpeter, Hayek ve Friedman gibi düşünürlerin çalışmalarından alır. Akımın dayandığı bir çok fikir ve çalışma alanı olmasına karşın; akım bazı temel argümanlar üzerine kuruludur. Bu argümanlar, toplumun düzen ve adalate doğru doğal bir eğiliminin olduğu; eşitsizliğin kişisel girişimciliğin ve sosyal özgürlüğün kaçınılmaz ve katlanılır sonucu olduğu; kapitalizmin uzun vadede büyüme ve yüksek yaşam standartlarının güvencesi olan bir sistem olduğu; girişimcinin bütün kazanımlarının ekonomik büyümeden kazanıldığıının temel göstergesi olması ve ekonomik büyümenin ilk başta yoksulluğu azaltacağı daha sonra ise mutlak anlamıyla yoksulluğu ortadan kaldıracığı şeklinde sıralanabilir (Bosanquet, 1983:5-14). Bu argümanlardan çıkarılacak temel sonuç ise piyasanın özgürlük alanının genişletilmesi ve bireyselliğe vurgu yapılmasıdır. Diğer bir deyişle, devlet mümkün olduğunca toplumdaki işleyişe karışmamalı, piyasanın özgürlük alanına müdahale etmemeli ve bireyin kendi başına hareket etmesine engel olmamalıdır.

Yeni sağın temel varsayımı olan devletin rolünün büyük ölçüde azaltılması, gelişme için gerekli ve yeterli bir şarttır. Devletin rolü kanun ve düzeni korumak, dış güvenlik ve kamu mallarından çok küçük bir kısmını sağlamakla sınırlı olmalıdır (Bosanquet, 1983:191). Yeni sağ politikalar sonucu devletin müdahaleci yönünün azaltılmasıyla birlikte sosyal güvenlik sistemleri refah devletlerinde piyasaya daha fazla açılmıştır. Yeni sağ akımla birlikte politik alanda ekonomik amaçlar vurgusu artmıştır (Bosanquet, 1983:84).

Hayek'e (1960) göre, pazar toplumsal sistemin düzenlenmesi için gerekli olan bilgilerin ve yeteneklerin mümkün olan en iyi aktarımını olanaklı kılan sistemdir (bkz. Rosanvallon, 2004:53). Rosanvallon, dolayısıyla liberalizmin üstünlüğünün masraf-avantaj temeline dayandırılarak ilan edildiğine ve çağdaş liberal kuramcılarının refah devletinin gerçekleştirdiği yeniden dağıtımın bütünsel olarak başarısız olduğuna ve hatta istenilenin tam tersi etki yaptığını

öne sürdüğüne işaret eder. Rosanvallon, refah devletinin verimliliği üzerine liberal literatürün tamamının klasik refah devleti felsefesiyle çelişen fazla geleneksel bir yardım anlayışına dayandığını ve sıklıkla kapitalizmin erdemlerine dair kaba bir övgü seviyesine indiğini savunur (Rosanvallon, 2004:151). Ona göre, liberal savın merkezinde modern devletin içinde iki devletin birlikte var olacağı düşüncesinin yer aldığı belirtilmektedir. Rosanvallon bu iki devleti, demokrasinin koruyucusu ve temel özgürlüklerin garantörü hukuk devleti ile bu özgürlükleri yıkan müdahaleci devlet olarak ifade eder. Ona göre, liberal söylem üzerinden bakılacak olursa iyi devlet olarak nitelenen birinciyi korumak ve kötü devlet olarak nitelenen ikinciyi azaltmak ya da yok etmek gerekecektir (Rosanvallon, 2004:54). Burada liberal söylemin toplumsal sistemin ve dolayısıyla ekonomik alanın kendine ait doğal bir düzeninin olduğu ve devletin buna müdahale etmemesi gerektiği ve ayrıca devletin sadece bu düzeni korumak gibi bir misyonla sınırlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Klasik liberal söylemin temel savı olarak pazarın kendi kendini düzenleyen biyolojik bir mekanizma olarak çözümlenmesine ve bu doğal özgürlük sisteminin pazarın özgürlükle tanımlanmasına ve yapılandırılmasına; özgürlüğün ise verimle adalet arasındaki uyumun koşulu olmasına dikkat çekilmektedir. Klasik liberal söyleme göre, pazarın serbest işleyişini engellemek, zorunlu olarak ekonomik verimin düşmesi ve adaletsizliklerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır (Rosanvallon, 2004:75). Rosanvallon, liberal söylemin bu varsayımları altında yatan açıklamalarını şu şekilde belirtmektedir:

Bu perspektiften eşitsizliklerin doğması hakça değişimle tam olarak uyumludur. Eşitsizlikler özgürlüğün ya da daha kesin bir ifadeyle bireylerin özgürlüklerini farklı biçimde kullanmasının sonucudur. Bireylerin diğer bireylerden daha az çalışmaya ya da daha az risk almaya karar verebilmelerinden ileri gelir. Dolayısıyla bu eşitsizlikler adildir. Adaletsizlik değil, özgürce arzulanmış farklılıklar anlamına gelirler. Bu nedenle bu eşitsizlikleri düzeltmeye ya da onlarla savaşılmaya gerek yoktur. Düzeltmeye yönelik -yeniden dağıtım amaçlı- edimler aksine

temel olarak adaletsiz olacaktır. Buna karşılık devletin, pazar mekanizmalarının bozulması ya da zarar görmesi durumunda yeniden kurulumlarına yardımcı olmak için müdahale etmesi meşrudur. Buradan, iki yüzyıldan bu yana karşılaşılan liberallerin merkezi leitmotiv'i ortaya çıkar: Toplumlarımızın sorunlarla boğuşmasının nedeni rekabet fazlalığı değil, eksikliğidir. Daha adil bir topluma ulaşmak için pazarı küçültmek ya da düzeltmek söz konusu edilemez: Tam tersine adaletin yerine getirilmesi, mümkün olduğunca 'saf' bir pazarın ortaya konulmasını gerektirir.

(Rosanvallon, 2004:75)

Rosanvallon, liberal söylemin devlet müdahalesinin ekonomik alanda olmaması gerektiği şeklinde özetlenebilecek liberal açıklamalara yer verdikten sonra, liberal yaklaşımın ekonomik alan hakkındaki açıklamalarına şu ifadelerle karşı çıkmaktadır:

Bu tez, bilge biçimiyle (Smith, Pareto ya da Hayek'te olduğu gibi) ya da kaba biçimiyle ('Yoksulluk tembelliğın meyvesidir' vb.) sunulmasına bağlı indirgeyici ya da utanç verici olarak nitelendirilebilir. Aynı şekilde bu tez, geleneksel olarak refah devleti eleştirisine temel olan liberal anlayışın da temelini oluşturur.

(Rosanvallon, 2004:75)

....Ancak bu çözümleme, adalet sorusuna tatmin edici bir yanıt getirmekte kendi başına yetersiz kalır. Pazara (denkleştirici adalete) bağlı hakça bir toplumsal işleyiş sorununu ele alıyorsa da, gerçekte mekanizmaların (dağıtıcı adalet) işleyişini sağlamayan çıkış noktasından bahsetmez. 'İstenen' eşitsizlikler aktarılır ve doğumla birlikte karşılaşılan eşitsizlikler haline gelirler, eşitsizlikler birikerek aşılabilir handikaplar doğururlar vb.

(Rosanvallon, 2004:75)

Yukarıda yer alan ifadeleriyle, Rosanvallon, liberal yaklaşımın yoksulluğu yoksulların kendilerinden kaynaklandığı şeklindeki ifade edilebilecek varsayımını reddederek; yoksullar üzerinden geliştirilen bu yaklaşımın liberal söylemin refah devleti eleştirisinde de kullanıldığına işaret etmektedir. Bu noktada, Rosanvallon, yoksulluğun bireylerin tek başına kendilerine atfedilmesiyle açıklanamayacağını belirtmekte ve yoksulların toplum içinde halihazırda taşıdıkları eşitsiz durumlarını bir sonraki nesillere aktararak aşılması güç eşitsizliklerin meydana getirildiğini savunmaktadır. Diğer taraftan, bu eşitsizliklerin varlığının yapısal bir takım müdahaleleri gerektirmekte olduğu ve liberal yaklaşımın piyasanın kendisi içinde zamanla bu eşitsizlikleri çözeceği varsayımını, bu eşitsizliklerin bir noktada aşılabilir duruma gelmesinden dolayı mümkün olmadığı görüşü savunulmaktadır.

Liberal yaklaşımın yoksulluğu bireysel nedenler üzerinden açıklamaya çalışması, toplumsal hayatta yer alan yapısal nedenleri görmemizi engellemektedir. Diğer bir deyişle, yoksulluğun yoksulların kendilerinden kaynaklandığı şeklinde ifade edilebilecek ve yoksulluğu bireysel nedenlerle açıklayan liberal yaklaşım, toplumsal hayatta var olan eşitsizlikleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ayrıca yoksul bir ailede doğan bireyler sahip oldukları dezavantajlı konumlarının getirdiği sağlıklı yaşam koşullarına ve düzgün eğitim olanaklarına sahip olamama ve bütünsel olarak toplumsal hayata katılma olanaklarının sınırlı ya da yok oluşu gibi nedenlerle toplumsal hayatta taşıdıkları bu dezavantajlı durumlarını bir sonraki nesillere de aktarmaktadırlar. Dezavantajlı konumun bir sonraki nesile aktarıldığı yeni nesil toplumsal hayatta karşılaştığı dezavantajlı konumlarıyla, bir önceki nesilden devralınan dezavantajlarla birlikte aşılması güç bir toplumsal hayatta kendilerini bulurlar. Bütün bu durumlar bireylerin kişisel yetersizlikleriyle açıklanamayacak sebeplere işaret etmektedir. Bu noktada, yoksullara dönük geliştirilecek politikalarda yoksulların toplumsal hayattaki eşitsiz konumlarının değişmesini sağlayacak devlet müdahalelerine ihtiyaç vardır; çünkü varolan eşitsizlikler yoksulların kendi başlarına üstesinden gelinemeyecek eşitsiz bir mücadeleye işaret etmektedir. Diğer taraftan, devletin ekonomik alanda müdahalesinin en aza indirgenmesi ya da hiç olmaması yönünde önermelerde bulunan li-

beral yaklaşımın, yoksulluğu bireysel nedenlerle açıklama yoluna giderek yoksulluk sorununu bir noktada çözümsüz bıraktığı söylenebilir. Yoksulluk sorununa daha çözümleyici bir bakış, kapitalist ekonomik yapı içinde de mümkündür ve böyle bir bakış; ancak sosyal harcamalara aktarılan kaynak, bu kaynakların verimli kullanımı ve devletin vatandaşlarına karşı piyasa dışı yaklaşımının ne ölçüde olduğuyla oldukça ilgilidir. Diğer taraftan, liberal söylemden temellerini alan neo-liberal ve yeni sağ politika uygulamaların ekonomik düzenlemeleri ve ekonomik gelişimi öngörürken; diğer taraftan ekonomik hayatın ve gelişimin esas unsuru olan insan faktörünü sadece piyasa değeriyle değerlendirerek piyasa dışı kalana çözümler getirmekte eksik kalarak toplumsal hayata ve dayanışmaya zarar vereceği sonucuna varılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULLUK KÜLTÜRÜ YAKLAŞIMI ELEŞTİRİSİ

3.1. YOKSULLUK KÜLTÜRÜ YAKLAŞIMINA KARŞI ÖNERMELER

Yoksulluk kültürü yaklaşımın tarihsel gelişimini, yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasıyla nelere işaret edildiğini; yoksulluk kültürü yaklaşımının yaygın ve popüler kullanımının politikalara yansımaları ve yoksulluk kültürü yaklaşımının refah devletlerinin krizi ve neo-liberal ve yeni sağ politikalarla paralel süreçte gündemde yer almasını ele aldıktan sonra; bu bölümde yoksulluk kültürü yaklaşımının yoksulluğu açıklamakta nasıl ve neden yetersiz kaldığına değinilmeye çalışılacaktır.

Oscar Lewis'in yoksulluk kültürü kavramı, akademi dünyası ve asıl olarak basın yayın organları tarafından geniş bir destek bulmasına karşın; kavramsallaştırma bilimsel yönden sorgulanmış ve yoksullara karşı negatif tutum, davranış ve politikalara yansımalarının olması yönüyle de birçok karşı görüşü ortaya çıkarmıştır. Bu tez, karşı görüşlere ve bu görüşlerin değerlendirilmesine yer vererek yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasını daha doğrusu yakıştırmalarını sorgulamayı amaçlamaktadır.

3.1.1.Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Üzerinden Tez ve Karşı Tezler

(Georges, 1971:11), yoksulluğa çözüm sunma iddiasında olan politikaların yoksullardan çok yoksul olmayanlara yaradığını; yoksulların yoksulluklarından dolayı suçlandığı bir sistemin Amerika için söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Yoksulluk kültürü kavramının Amerikan akademik dünyasında ortaya çıktığı ve geniş bir tartışma alanı bulduğu bir yerde Georges'ın bu ifadeleri oldukça anlamlıdır; çünkü bu ifadeleriyle yoksulluk politikalarının samimiyetini sorgulayarak yoksulluk konusunda içinde bulunulan çelişkiye dikkat çekmektedir.

Lewis'in yoksulluk kültürü kavramını ele alarak, kavramın içinde yer alan varsayımlar üzerinden kavramı sorgulayan kişi J. Alan Winter'dır. (Winter, 1971:17-18), Lewis'in yoksulluk kültürü üzerine yazdıklarının yoksullarla ilgili birbiriyle bağlantılı üç varsayımı öne sürdüğünü ifade etmekte ve bu varsayımları (1) birçok ülkede yoksulların kendine has davranış kalıpları ve tutumları olan bir yaşam biçimini meydana getirdikleri, (2) oluşturulan bu yapının nesnel şartlara karşı geliştirilen uyumdan bağımsız bir kültürü ya da alt-kültürü meydana getirdiği ve (3) bu yapının çoğu kez sınıf yapısına sahip, büyük ölçüde bireyselleşmiş kapitalist toplumda görüldüğü şeklinde sıralamaktadır. (Winter, 1971:18), Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasından çıkarmış olduğu bu üç varsayımı eleştirmekte ve eleştirmesinin arka planında, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının yoksulların yaşamı ve yoksulluğun doğasına dair bilimsel algıyı geliştirmediğini ve yoksulluk kültürü kavramının kasıtlı olmadan fakat diğer taraftan oldukça olumsuz sonuçlar doğurduğunu öne sürmektedir.

(Winter, 1971:18-19), Lewis'in yoksulluk kültürü kavramının içerdiğini öne sürdüğü ilk hipotezi olan yoksulların kendine has bir kültürlerinin olduğu ve bu kültürün kendine ait davranış ve tutumlardan oluşan yaşam şeklini oluşturduğu şeklindeki iddiasının üzerinde daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu ve Lewis'in yoksulluk kültürü olarak yaptığı tanımlamalarının olumlu olarak adlandırılabilir durumları hariç tutup olumsuz du-

rumları vurguladığını belirtmektedir. Burada, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasında yer alan ve yoksullara atfedilen tutum ve davranış kalıplarının tamamının bütün ülkelerde yer alan yoksullarda görülemeyeceği ve Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırması üzerinde daha fazla bilimsel sorgulama yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Lewis'in yoksulluk kültürü kavramının, bu kültürü yansıtan insanlarda görüldüğünü iddia ettiği tutum ve davranış kalıplarının -sorumsuzluk, zayıf benlik yapısı, özel yaşamın olmayışı ve cinsiyetle erken tanışma gibi- olumsuz anlamlar taşıyabileceklerini içerdiğine işaret edilmektedir. Bunlarla birlikte Winter olumsuz anlamlar taşıyabilen bu nitelermelerin orta sınıf algısıyla olumsuz görülebileceğini; ancak diğer taraftan, orta sınıfın idealize edilmiş tutum ve davranış kalıplarıyla karşılaştırıldığında olumsuz gibi duran bazı tutum ve davranışların -cinsiyetle erken tanışma ve özel yaşamın olmayışı gibi- kendi içinde olumsuz sayılmayacağını vurgulamaktadır. Sonuç olarak; Winter, Lewis'in yoksulluk kültürü tanımlamasının bu kültürü yansıttığını öne sürdüğü insanlara karşı daha çok olumsuz nitelermeleri barındırdığını anlatmaya çalışmaktadır (Winter, 1971:20).

Lewis'in yoksulluk kültürü kavramının içerdiği öne sürülen ikinci varsayım olarak, yoksulluk kültürünün basit şekilde ayrı bir yaşam şekline farklı olarak gerçek bir kültürü daha doğrusu bir alt-kültürü ifade ettiği iddiasının, çevre şartlarına karşı gösterilen tepkiler olarak ele alındığı zaman ayrı bir kültür olarak değerlendirilemeyeceği sonucu çıkarılmıştır (Winter, 1971:22-24). Diğer taraftan, yoksulluk kültürünün gerçek bir kültüre işaret ediyor ve nesilden nesile aktırılıyor olması şeklindeki iddiayı kabullenecekler tarafından, kabullerinin, toplumda yoksulluğu azaltma yönündeki politikaların askıya alınacağı ve yoksulluğu ortadan kaldırmaya dönük politikaların Lewis'in işaret ettiği, "yoksulluğu ortadan kaldırmak yoksulluk kültürünü ortadan kaldıramaz" (Winter, 1965:LX) şeklindeki ifadelerinden dolayı anlamsız kalacağı öne sürülmektedir. Lewis'in yoksulluk kültürü kavramının içerdiği öne sürülen üçüncü varsayım olarak değerlendirilen, yoksulluk içinde olmanın tek başına yoksulluk kültürünü yansıtmak için yeterli olmayacağı ve daha çok bu kültürün kapitalist toplumda görüldüğü şeklindeki ifadelerini doğru

varsaydığımızda refah devleti uygulamalarının etkisiz kalacağı, hatta daha da kötüsü yoksullar için geliştirilen politika ve programların zararlı olacağı şeklindeki bir varsayımı da kabul etmemiz gerekeceği anlamını taşıyacağını belirterek eleştirmektedir (Winter, 1971:22-28).

Diğer taraftan, yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasında yoksullara atfedilen tutum ve davranış kalıplarından olan erkek egemenliğinin olmayışı, çocukların cinsiyetle erken tanışmalarının engellenememesi ve gelecek planlamasının olmayışı gibi durumların yoksulluk kültürüne işaret eden nitelikler olarak kabul edilemeyeceği savunulmaktadır. Ayrıca, belirtilen niteliklerin tersine tutum ve davranış kalıplarının da üstün bir kültüre işaret etmeyeceğine işaret edilmektedir. Diğer taraftan, yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasıyla oluşan tehlikeli bir duruma dikkat çekilerek; yoksulluk kültürünün var olduğu şeklinde bir kabullenmede bulunduğumuz zaman, bütün insanların hayat standartlarının yükselmesi için gösterilen tüm hükümet çabalarına karşın, bazı yetkililerin yoksulluğun ortadan kaldırılması için gösterilen çabalarının sorgulanmaya başlanacağına vurgu yapılmaktadır. Böylece bilim dünyasının insanlara yardımcı olmak adına ortaya koyduklarının, tam tersi bir etki yaparak onlara zarar verme noktasına istemeden de olsa geçebileceğine işaret edilmektedir (Holliday, 1971:50-53). Burada Holliday, yoksulluk kültürünü yansıttıkları öne sürülen insanlara atfedilen tutum ve davranışların iyi ve kötü kültür kategorilerini belirlemek için kullanılacağına işaret ederek, yoksulluk kültürü yaklaşımını benimsemenin bilim adamlarının toplumsal sorunlara çözüm üretme arzularıyla çelişeceğini ve böyle bir yaklaşımın yoksullara yarar sağlamaktan çok zarar vereceğini vurgulamaktadır.

3.1.2. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Zenginlik Kültürü Üzerinden Ele Alınışı

Yoksulluk kültürüne bir diğer karşı görüş ise kavramın işaret ettiği düşünsel alana işaret etmektedir. Yoksulluk kültürü kavramının, yaygın kullanım ve kabulünün sosyal düşünce tarihi ve sosyal yapı için taşıdığı anlam açısın-

dan bakıldığı zaman önemli olduğu belirtilmekte ve kavramın bilimsel bir kavram olmaktan çok ideolojik bir kavrama dönüştüğü öne sürülmektedir. (H. Lewis, 1971:73). Ayrıca etnisite gibi yoksulluk kültürü kavramının da insanların inandığı, inanmak istediği ve belki de inanmaya ihtiyaç duydukları bir düşünce olduğu savunulmaktadır. Diğer taraftan, kalıtımsal yoksulluk düşüncesinin, daha önce etnisitede de olduğu gibi bazı davranış bilimcilerin iddiaları ve bilimsel tuzaklarla birlikte yeni bir önem kazandığına işaret edilmektedir (H.Lewis, 1971:74). Burada, yoksulluk kültürü kavramının toplum içindeki sosyal ilişkilerin sınıf ve etnisite temelinde yeniden belirlenmesine kaynaklık ettiği savunulmaktadır.

H.Lewis (1971:81), yoksulluk kültürü kavramının yoksulluk sorununa dikkat çekme noktasında yardımcı olduğunu; ancak kavramın bazı kullanımlarının eğitim, istihdam ve politik yapılarda yapılması gereken ve yoksullar için önem arz eden önemli değişikliklerden dikkati başka yerlere çektiğini belirtmektedir. Ona göre, en önemli araştırmanın yoksulluk kültürü üzerine değil, zenginlik kültürü üzerine yapılması gerekmektedir; çünkü, bu kültür daha tehlikeli olması nedeniyle önem arz etmektedir. Burada, zenginlik kültürü kavramıyla zengin insanların dünya üzerinde daha fazla alanı işgal etmelerine, çevreyi daha fazla kirletmelerine ve doğal kaynakları daha fazla tüketmelerine işaret edilerek, yoksulluk kültürü iddiasında bulunup yoksul insanları yoksulluklarından dolayı suçlayan düşünceler, karşı varsayımlar geliştirilerek eleştirilmektedir (H.Lewis, 1971:87).

3.1.3.Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Yoksulluk ve Kültür Kavramları Üzerinden Ele Alınışı

Yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasını eleştiren ve kavrama karşı görüşler sunan bir diğer önemli sosyal bilimci Charles A. Valentine'dir. Valentine (1968:1-3), kültür kavramının tanımlamaları ve kavramın içerdiği anlamları sorgulamaya çalışarak yoksulluk kültürü kavramını ele almaya çalışmaktadır. Valentine kültürün evrensel olması -bütün insanların kültüre sahip olmaları-, organize olmayı ifade etmesi -bir yaşam biçimine işaret etmesi ve

yaratıcılığı ifade etmesi insanlığın ortak ürünü olması- gibi özelliklerine dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, kültür kavramının herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanımının olmadığını belirtmekte ve kültürü basitçe bir insanın takip ettiği yaşam biçimi olarak tanımlamaktadır.

Valentine, kültürü çalışmanın zorluğu ve doğru anlamının önemini vurgulayarak anlamlı bir kültür analizinin antropologlar tarafından etnografya yöntemiyle yapılabileceğini savunmaktadır. Diğer taraftan; Valentine, etnografya yöntemiyle çalışan bir antropologun diğer yaşam biçimlerini -kültürleri- ele alırken kendisinin de bir kültüre ait olmasından dolayı etnik-merkezci bir bakış açısıyla diğer kültürleri yargılama tehlikesine düşebileceğine dikkat çekmektedir. Valentine, antropoloğun etnografya yöntemiyle başka bir kültürün içine girerek, o kültürün bir üyesi gibi, ayrıca kendi bakış açısını da katarak Batılı değer yargılarıyla karşılaştırma yapmaktan kaçınarak ve Batı tarzı yaşam biçimini işin içine karıştırmadan akıllıca ve anlamlı bir kültür portresi çizebileceğini ortaya koymaktadır. Bunlarla birlikte; Valentine, kültürel sistemlerin karşılaştırılması yapılırken üstün ve aşağı olma gibi yargılamalara işaret edecek kavramları kullanmaktan kaçınmak gerektiğini vurgulamaktadır. Son olarak kültür konusunda çalışma yürüten kişinin, çalıştığı kültürü kendi içinde ve o kültürün kendi mantık kurgusuyla ele alması gerektiğini, yani kültür konusunda çalışan kişinin kendi norm ve değer yargılarına dayanarak üzerinde çalıştığı kültürü ele almaması gerektiğinin önemine işaret etmektedir (Valentine, 1968:8-12).

Valentine, diğer taraftan yoksulluk kavramını ele almakta ve yoksulluğun temel anlamının ihtiyaç duyulan, istenen ya da bir değer taşıdığına inanılan bir şeyden mahrum olma durumu olduğunu belirtmekte; ayrıca yoksulluğun tek bir tanımlama altında değerlendirilemeyeceğini vurgulamakta; ancak yoksulluğun temelinde eşitsizliğin yattığını ve bu eşitsizlik durumunu göz önünde bulundurmanın yararlı olacağını savunmaktadır (Valentine, 1968:12-13). Ona göre, yirminci yüzyılın ortalarında Batı toplumunun daha müreffeh ve elit kesimi kendilerini daha önce hiç olmadığı kadar sosyal yapının en altında yer alan yoksullarla karşı karşıya bulmuşlardır. Bu karşı

karşıya gelme durumu, başta Amerika olmak üzere batının gelişmiş toplumlarında meydana gelmesine karşın modern, kentli ve endüstriyel sosyal düzenle birlikte tüm dünyada yaşanmaktadır. Bu yeni durumla birlikte daha önceleri daha az ilgi uyandıran insan toplulukları ve kategorileri için sistematik bilgi talebi ortaya çıkmıştır. Yine hem kamu tutumunu hem de kamu politikalarını şekillendirecek bu bilgiyi anlamlı kılacak kavramlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu durumların ortaya çıkardığı temel sonuç yoksulluk kültürü kavramının ortaya çıkışı olmuştur. Daha az bilinmeleriyle birlikte benzer ve yakın anlamlı alt-sınıf kültürü, alt-gelir yaşam biçimleri, işsizlik kültürü, suç kültürü ve gecekondü -varoş- kültürü kavramları da literatürde yerlerini almışlardır. Bütün bu kavramlar, literatürde herhangi bir sosyal kategori için bir kültürü ya da bir alt kültürü ifade etmek için kullanılmışlardır. Tüm bu kavramlar yoksulluk kültürü kavramının yaygın kullanımını sağlamaya dönük girişimlerdir. Bununla beraber bu kavramlar esas kavramın -yoksulluk kültürü- yanlış kullanımlarıdır (Valentine, 1968:14-15). Burada kentleşme, modernleşme ve sanayileşme süreçleriyle birlikte yoksulların ve yoksulluğun daha görünür hale geldiğine işaret edilmekte ve ortaya çıkan bu duruma karşı toplumun diğer kesimlerinde oluşan bilgi talebinin, değişik kavramsal- laştırmaları ve yakıştırmaları ortaya çıkarttığı ve yoksulluk kültürünün de bu tanımlamalardan biri olduğu vurgulanmaktadır.

Yoksulluk kültürü kavramının ve kavramla ilgili olan düşüncelerin kültür kavramının olumlu anlamlar içeren önemli özellikleriyle çeliştiği öne sürülmektedir. Bu çelişkinin sadece kültür kavramının esas anlamıyla kalmadığı ayrıca beşeri ilimler, felsefi konular, kamu tutumları ve kamu politikalarının teori ve yöntemleri için geliştirilen önemli politikalara da yansdığı ifade edilmektedir. Diğer taraftan, bu noktalarda yer alanların amaçlarının oldukça farklı olduğu kabul edilse de; yoksulluk kültürü ve benzer anlamlar içeren kavramların kullanımının ve özellikle popülerleşmesinin, yoksulların yoksulluklarından dolayı suçlanmasında oluşturulan gerekçelere dayanak yapılmasına yol açtığı savunulmaktadır (Valentine,1968:15). Ayrıca, yoksulluk kültürü kavramının, yoksulların yaşamlarında yer alan gerçekleri görmeye engel olduğuna, bizim bu yaşama karşı önyargılarımızı yansıttığına ve

yoksullarla ilgili geliştirilen olumsuz politikaların devam etmesine yol açtığına işaret edilmektedir (Valentine,1968:17). Burada ise, yoksulluk kültürü ve benzeri kavramsallaştırmaların olumsuz sonuçları ön plana çıkarılmaktadır. Yoksulluk kültürü ve aynı anlamlara işaret eden kavramların bir noktada yoksulluk sorununda gerçek nedenlerin ortaya çıkarılmasına engel olduğu ve yoksulluğun yoksulların suçu olduğu şeklinde yargılamaların yapılmasına yol açtığı öne sürülmektedir. Bununla birlikte, yoksullara karşı ortaya çıkan bu ve benzeri olumsuz yargılamaların, yoksulluğa çözüm bulmaktan uzak olan ve yoksullara yardımı olmayan olumsuz politikaların yürütülmesine ya da bu noktada halihazırdakilerin devam etmesine yol açacağı üzerinde durulmaktadır.

Diğer taraftan, yoksullara karşı orta sınıfta yaygın olarak öğrenilmiş akademik yoksulluk kültürü imajları ve popüler önyargıların var olduğu; yoksul olmayan insanların yoksulları sosyal düzene ve istikrara karşı tehdit olarak gördüğü ve bu tutumların altında da orta sınıfın çözilemeyen sorunlarının yoksul sınıftaki insanlara yüklendiği öne sürülmektedir (Valentine, 1968:18-47). Orta sınıf olarak nitelenen ve Batı'nın gelişmiş toplumlarının büyük toplum kesimini oluşturan kişilerin yoksullarla ilgili bilgilerinin çoğu zaman dolaylı biçimde ve önyargılarla bezenmiş şekilde olduğu ve bu bilgilerin de büyük oranda yoksullara olumsuz anlamlar atfedecek anlamlar içerdiği üzerinde durulmaktadır. Yoksullara olumsuz nitelermeler atfeden bu bilgilerin, toplumun büyük kesimini oluşturan orta sınıf tarafından kendi çözilemeyen sorunlarına gerekçe yapılarak yoksulların toplum içinde bir tehdit oldukları algısıyla birleştiğine işaret edilmektedir . Dolayısıyla, toplumun daha müreffeh kesimi vergilerinin yoksullara yapılan yardımlarda kullanılmaması gibi bir talepte bulunabilmektedir. Örneğin toplumun daha müreffeh kesimi yoksullara yapılan yakacak yardımları gibi bir yardımı eleştirerek, böyle bir yardım yapılması yerine devletin kendileriyle daha fazla ilgilenmeleri ve eğitim olanaklarının artırılması gibi ayrı ve daha müreffeh olan kesimi ilgilendiren bir konuda talepte bulunabilmektedirler.

Valentine, kültür ve yoksulluk kavramlarının temel anlamlarına işaret ede-

rek; halihazırda toplum içinde kültür kavramının yanlış ve eksik kullanımının, yoksulluk kültürü gibi bir kavramsallaştırmayı ortaya çıkardığına değinmektedir. Yoksulluk kültürü ve benzeri anlamları taşıyan kavramsallaştırmaların, toplumun yoksullar ve yoksullukla daha fazla karşılaşır olmasının doğurduğu bilgi talebinden geldiğine dikkat çekilmektedir. Diğer taraftan; Valentine, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasına daha ayrıntılı bir biçimde bakarak kavramın ortaya koyduğu varsayımlara karşı varsayımlar geliştirerek yoksulluk kültürü kavramını reddetmektedir.

3.1.4. Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Karşı Önermeler

Valentine, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasına dayanak oluşturan ve Porto Rikolular ve Meksikalılar üzerine yapmış olduğu alan çalışmalarından yararlanarak basılı olarak yayımlanan "La Vida", "Five Families" ve "The Children of Sanchez" adlı eserlerinde yer alan birçok çelişkili bilgiyi ortaya koyarak; Lewis'in yoksulluk kültürüne dayanak oluşturan çalışmalarının en ciddi eksikliğinin, ortaya koyduğu modeli destekleyecek yeterli delillerin olmaması ve bir kültürün varlığını tanımlayacak ikna edici bir çerçeve sunamaması olduğunu öne sürmektedir (Valentine, 1968:48-77). Ona göre, Lewis'in modelini destekleyecek yeterli sayıda delil ortaya koymadan kavramsallaştırdığı yoksulluk kültürünün daha önemli yansıması, kavramın toplumsal düşüncüsü; bilgiyi; tutumları ve politikaları inanılmaz ölçüde etkilemiş olmasıdır (Valentine, 1968:65). Burada, bilimsel anlamda yoksulluk kültürünün varlığına işaret edecek yeterli verinin Lewis'in kavramsallaştırmasında yer almadığı savunulmakta ve işaret edilen bu eksiklikler ya da sıkıntılar karşı varsayımlarla desteklenerek ortaya konulmaktadır. Ayrıca, yeterli bilimsel değerlendirmeyi ve duruşu sergilemeyen bu kavramsallaştırmanın esas olumsuz sonucunun ise toplum içinde oluşturduğu yaklaşımlarda ve politikalarda belirleyici yönünün olması olarak vurgulanmaktadır. Bu kısım, Valentine'nin bazı temel karşı varsayımlarına yer vererek yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının zayıflıklarına dikkat çekerek neden yoksulluğu açıklamakta yetersiz olduğunu; nasıl olumsuz sonuçlar doğurduğunu ve doğurabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Valentine, Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının önermelerinden ve kavramın yoksullara atfettiği nitelermelerden hareketele karşı önermeler geliştirerek yoksulluk kültürü kavramını reddetmektedir. Bu karşı önermeler çok sayıda olup en temel olanlara yer verilmektedir.

Bu karşı önermelerden ilki, Lewis'in yoksulluk kültürünün kendi yapısı ve rasyonalitesi olan, aile yoluyla nesilden nesile aktarılan bir alt-kültür olması varsayımına yapılmıştır. Bu karşı önermede, en düşük gelir grubunun farklı sosyal yaşam öğelerinin kendi kontrolleri dışında büyük toplumsal yapılarla belirlenmiş olduğu ve bu grupta yer alanların yaşam biçimlerinin ayrı bir kültüre işaret edecek bir toplumsallaşma sürecine işaret etmeyeceği savunulmaktadır. Bu karşı önermenin desteklenmesi için yoksulluk kültürü kavramının işaret ettiği ayrı bir yaşam şekli varsayımı alt varsayımlar şeklinde ayrılarak her birisine ayrı ayrı karşı önermeler geliştirilmiştir. Bu karşı önermeler tarihsel ve toplumsal örneklerle desteklenerek Lewis'in yoksulluk kültürü varsayımı çürütülmeye çalışılmaktadır (Valentine, 1968:127-140). Lewis'in ayrı bir yaşam şekli olarak yoksulluk kültürünü yansıttığını öne sürdüğü ve yoksullara atfettiği işsizlik, eksik istihdam, niteliksiz iş, düşük statülü meslekler, yetersiz maaşlar, eğitimsizlik, kalabalık hane yaşamı ve bakımsız evler gibi nitelermeler Valentine'ye göre bütün bir sosyal sistemin yapısından kaynaklanan ve yoksulların tutum ve davranış kalıplarının sonucu olmaktan çok alt-gelir grubunun yaşadığı çevrenin ortaya çıkardığı durumlardır. Diğer bir deyişle, yoksulların düşük gelire sahip olmaları, işsiz olmaları ve diğer durumlar kontrol ettikleri sosyo-kültürel kaynaklarla ortaya çıkan durumlara uyum sağlama çabasıdır. Diğer taraftan, bu nitelermelerin işaret ettiği toplumsal yapı yoksul olmayanların politik ve ekonomik kararlarıyla belirlenmektedir (Valentine, 1968:115-116). Burada yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasıyla yoksullara atfedilen ve ayrı bir kültüre işaret ettiği varsayılan nitelermelerden alt-kültür özellikleri olarak sıralanarak yoksullara yapılan yakıştırmaların içinde yaşanan çevre şartlarının ortaya çıkardığı bir durum olduğuna ve bu çevre şartlarının da yoksul olmayanlar tarafından belirlendiğine vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla, Lewis'in ayrı bir kültüre işaret ettiğini iddia ettiği eğitimsizlik, bakımsız evler ve işsizlik gibi yakıştırmaların

yoksulların dışında belirlenen ve çevre şartlarından doğan durumlar olup ayrı bir kültürü ifade etmediği sonucuna varılabilir.

Karşı önermelerden ikincisi Lewis'in yoksulluk kültürünü yansıtanlara atfettiği davranış kalıpları ve ilişki biçimleri olan gayri-resmi evlilikler, yerleşik olan erkeğin bulunmadığı -kadın hane reisi- evlerin çokluğu, aile içi ilişkilerde otoriteye eğilim, aile dayanışmasının olmayışı ve aile dışı örgütlenememe gibi eksiklik durumlarını kasteden yoksulluk kültürü varsayımına yapılmıştır. Burada yer verilen tutum ve davranış kalıplarının bir alt-kültürü işaret etmeyeceği, ortaya çıkan bu durumların çevrede oluşan şartlara karşı uyum gösterme olarak değerlendirilebileceği savunulmaktadır (Valentine, 1968:117-118). Diğer bir deyişle, yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının yoksullara atfettiği davranış kalıpları ve ilişki biçimleri de çevre şartlarına gösterilen tepkileri ifade etmektedir. Yoksulların içinde yaşamakta oldukları çevre şartları, bu çevreye uygun olarak davranış kalıplarının ve ilişki biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu nedenle, ortaya çıkan durumun yoksulların benimsediği ve nesilden nesile aktardığı davranış kalıpları ve ilişki biçimleri olarak değerlendirilemeyeceği, bu davranış kalıpları ve ilişki biçimlerinin ayrı bir kültüre işaret etmeyeceği sonucu çıkarılabilir. Ayrıca, gayri-resmi evlilikler, yerleşik olan erkeğin bulunmadığı -kadın hane reisi- evlerin çokluğu gibi yoksullara atfedilen yakıştırmalar günümüzde batının gelişmiş kapitalist toplumlarında ve bu toplumların tüm sınıflarında görülebilen durumlar olduğu göz ardı edilmemelidir.

Karşı önermelerden üçüncüsü, Lewis'in yoksulluk kültürüyle bağlantılı olarak gösterdiği tutum ve değerler olarak belirtilen ve önemli bir kısmı olumsuz anlamlar taşıyan, egemen sınıf değerlerine ve kurumlarına karşı düşmanca duygu besleme; gelecek umudunun olmayışı ve boşvermişlik gibi yoksulluk kültürünü yansıttığı varsayılan yoksullara atfedilen nitelermelere karşı geliştirilmiştir. Burada da, bu tutumların çoğu zaman ortaya çıkan nesnel durumlara karşı gösterildiği ve bunların bir alt-kültürü işaret etmeyeceği ve bu tutumların yoksuluğun ortaya çıkardığı durumlara karşı herhangi bir kişinin duygusal olarak verebileceği tepkiler olduğu savunulmaktadır (Va-

lentine, 1968:119). Yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasında yer alan yoksulluk kültürünü yansıtan ve yoksullarda olduğu öne sürülen, egemen sınıf değerlerine ve kurumlarına karşı düşmanca duygu besleme; gelecek umudunun olmayışı ve boşvermişlik gibi durumların yoksulluk gibi bir gerçeklikte her bireyin gösterebileceği doğal tepkiler olduğu ve bu nedenle bu tutum ve değerlerin de ayrı bir kültürün varlığını işaret etmeyeceği vurgulanmaktadır. Ayrıca toplum içindeki kurumsal yapılara tepki toplumun her kesiminden gelebileceği gibi bazen yoksulların en az tepki gösteren kesim olduğunu bile söylenebilir. Gelecek umudunun olmayışı ve boşvermişlik ise maddi anlamları yoğun olan günümüz toplumlarında, bu anlamları ifade eden araçlara sahip olmayanlar için gelişebilecek durumlar olduğu göz önünde tutulmalıdır. Diğer taraftan bu duyguların beslenmesi, tek başına maddi anlamlar taşıyan araçlara sahip olmakla da sınırlı olmayıp farklı durumlarda toplumun her kesimi ve her bireyinde kolayca gelişebilecek tepkiler olabileceği söylenebilir.

Bu çerçevede, yoksulluk kültürü kavramsallaştırılmasında yoksulluk kültürü içinde oldukları öne sürülen yoksullara atfedilen tutum, değer, davranış kalıpları, ilişki ve yaşam biçiminin ayrı bir kültüre işaret etmekten çok; içinde yaşanan çevre koşullarına karşı geliştirilen tutum ve davranışlara işaret ettiği sonucuna varılabilir. Ayrıca, yoksulların içinde yaşadığı koşulları oluşturan şartlar çoğu zaman kendileri dışında belirlenmektedir. Sağlıksız yaşam koşulları gibi durumlar yoksulların benimsediği şartlar olmaktan çok, katlanmak zorunda oldukları şartlardır. Dolayısıyla, yoksullara atfedilen tutum, değer, davranış kalıpları, ilişki ve yaşam biçimlerinin yoksulluk kültürüne işaret etmekten uzak olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, yoksulluk kültürü ve benzeri yaklaşımlar, yoksullara atfedtiği yakıştırmalar yoluyla önemli olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. Yoksulluk kültürü gibi kavramların taşıdığı popüler anlamların ve yaygın kullanım alanının, yoksullar üzerine geliştirilen politikalara da yansımaları beraberinde getireceği söylenebilir. Yoksulları yoksulluklarından dolayı suçlayan yaklaşımları arka planına alarak oluşturulan politikaların, yoksullara

çoğu zaman yarar getirmediği; hatta zarar verebildiği göz önünde tutulmalıdır. Ayrıca, yoksulluğu yoksulların suçu olarak gören yaklaşımların, yoksulluğu çözmekten çok; çözümsüz bırakmaya yaradığı ve böylece sorunun bir parçası haline dönüştüğü görülmektedir.

Bu doğrultuda, Valentine yoksullukla savaş ve yoksulluk karşıtı programların ve uygulamaların, yoksul olmaya yol açan şartları değil; esas olarak yoksulluk kültürünü değiştirmeyi amaçladıklarını savunmaktadır. Toplumun ekonomik ve politik yapısını değiştirmek yerine yoksullara atfedilen gelenek ve değerleri değiştirmeyi amaçlayan yoksullukla savaş gibi programların yoksulluğa çözüm olma noktasında pek etkisinin olmayacağı öne sürülmektedir. Diğer taraftan, uzun yıllar yoksulların yoksullukla kendilerinin mücadele etmelerinin gerektiğinin söylendiğine dikkat çekilerek bunun günümüz modern dünyasında imkansız olduğu savunulmaktadır. Çünkü; tarihsel olarak oluşmuş eşitsizliklerin, eşit imkanların oluşmasına engel olduğu ve kanunlarla belirlenmiş eşitliklerin -ekonomi, eğitim ve siyasi kaynakları elinde bulunduranları düşündüğümüzde- gerçek bir eşitliği sağlayamadığına işaret edilmektedir. Bütün bunlardan dolayı, toplumun en dezavantajlı kesimlerine yönelik acil olarak bazı özel hakların ve pozitif ayrımcılığın bu kesimin lehine olacak şekilde düzenlenmesi savunulmaktadır. Doğrudan gelir desteği, negatif gelir vergisi, aile yardımları ve eşitlik durumunu artıracak diğer önlemlerin alınması önerilmektedir (Valentine, 1968:142-171).

3.2. YOKSULUK KÜLTÜRÜ VE YOKSUL ALGISI

Yoksulluk kültürü ve benzeri kavramsallaştırmaların nasıl ortaya çıktığı ve ortaya çıkmasının altında yatan nedenleri ele alan yaklaşımlardan bir kısmı da toplumun yoksul olmayan kesimlerinin yoksullara karşı tutumlarını ele alarak incelemektedir. Bu noktada, Gans (1995:xi), alt-sınıf gibi kavram ve yakıştırmaların -akademisyen ve politika yapımcıların yoksulları esasında yoksul oldukları için suçlayan yoksulluk kültürü üzerinden değerlendirme başlamalarıyla- kendisini kaygılandırıldığını belirtmektedir. Gans, Amerika toplumu üzerinden ele aldığı ve yoksullarla savaş olarak nitelediği du-

rumun 1980'lerin başından başlayarak arttığını ve artma eğiliminin devam ettiğini ifade etmektedir. Anlaşılmaz bir şekilde bu savaşın liderlerinin çalışacak veya iş bulacak durumda olmayan annelere giden refah yardımlarını azaltmaya, refahı tamamen sonlandırmakla tehdit etmeye, yardımların verilmesinde cezalandırıcı durumları arttırmaya ve daha şanslı olanların bulunduğu sınıfların yoksullara karşı olan düşmanlıklarını arttırmada taraf olmaya devam ettiklerini savunmaktadır (Gans, 1995:1).

Özellikle yoksulların ahlaki ve değer yargılarının sorgulanması yoluyla yoksullara basmakalıp yargularla bakılmasından, yoksulların damgalanması ve taciz edilmelerinden; başka bir deyişle kelimelerin savaşından -ya da aşağılayıcı yakıştırmalardan- söz edilmektedir (Gans, 1995:1). Günlük yaşamın süregelen ahlaki bir gözetleme olduğuna ve herkesin bir başkasının davranışlarının kafalarımızdaki değer yargıları ve beklentileriyle ne kadar uyduğunun incelendiğine işaret edilmektedir. Aile, dost, iş arkadaşları ve güven duyduğumuz kişiler noktasında bu gözetlemenin eylemler üzerinden olduğu; ancak daha az tanıdığımız - özellikle yabancılar- insanlar söz konusu olduğunda eylemlerden çok kişiliğin yargılandığı vurgulanmaktadır. Sosyal mesafe arttıkça yargılamaların, doğrudan gerçek bilgiler üzerine daha az dayandığı ve basın yayın gibi daha çok dolaylı bilgiye dayandığına işaret edilerek, hayali bilgiye başvurma yolunun yakıştırmalar olduğuna ve insanların tanımlanmasının bu yakıştırmalar üzerinden olduğuna dikkat çekilmektedir. Yakıştırmaların, esas olarak insanları sapkın olarak nitelerek için kurgulandığı savunulmaktadır. Bu olumsuz ya da suçlayıcı yakıştırmaların bazı insanların -ya da eylemleri ve inançlarının- ana değerlerimizin dışında olduğunu göstermek için kullanıldığına değinilmektedir (Gans, 1995:11-12). Burada işaret edilen durumların, Lewis ve Türkdogan'ın yoksulluk kültürü üzerine yaptıkları çalışmalarda görülebildiği söylenebilir. Her iki düşünürün de yoksulluk kültürünü toplumun ortak ulusal kültürü dışında ve bu kültüre bir tehdit olarak ele aldıkları şeklinde bir değerlendirme daha önceki bölümlerden hareketle yapılabilir. Ayrıca toplumun yoksul olmayan kesimlerinin yoksullar hakkındaki suçlayıcı tutumlarının yansıtması olarak diğer bir değerlendirme yoksulluk kültürü yaklaşımına karşı yapılabilir.

Yakıştırmanın birçok açıdan basmakalıp olduğu ve basmakalıp düşünceler gibi yakıştırmanın da bazı insanlar hakkındaki gerçeğin küçük bir parçasının abartılmasından hareketle bir gruptaki bütün insanlara atfedilen hayali ve gerçek dışı genel yargılamaları ifade ettiğine işaret edilmektedir. Yakıştırmanın sadece doğru olmayan bilgileri bütün bir gruptaki insanlara atfetmekle kalmayıp bazen tanımlananın, tanımlandığı şekilde davranmasına yol açabileceği öne sürülmektedir (Gans, 1995:12). Haketmeyen gibi yoksulları nitelemek için kurgulanan kavram ve yakıştırmanın yoksulların yoksulluktan belki de kurtulmalarına engel olan sebepler olduğuna işaret edilmektedir (Gans, 1995:13). Bu bağlamda, suçlu olarak damgalanan bir kişinin bir noktadan sonra bu doğrultuda davranış geliştirmeye başlayabileceği örneği verilerek, olumsuz yakıştırmanın tehlikeli sonuçlarına dikkat çekilmektedir (Gans, 1995:12-13).

Ele alınan kavram ve yakıştırmanın yüksek ve orta sınıfın toplumsal iletişimlerinde kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca yaygın basının kendisini kibar tabir edilecek terimleri kullanmaya adanmış; ancak yoksullar söz konusu olduğunda daha az kibar sayılacak terimlerine tüm sınıfların toplumsal iletişimlerinde kullanıldığı vurgulanmaktadır (Gans, 1995:13). Gans'ın dikkat çektiği bu nokta ise; basın yayın organlarının yoksulluğu ve yoksulları konu edindiği durumları ele alırken kullandıkları, olumsuz ve kaba terimlere işaret etmektedir. Bu terimler de çoğu zaman gerçek durumları yansıtmaktan uzak yakıştırmanın kullanılması yoluyla ifade edilmektedir. Ayrıca dolaylı olarak basın yayın organları üzerinden edinilen bu bilgiler çoğu zaman toplumun yoksul olmayan diğer kesimleri tarafından yoksulları nitelemek için kullanılabilmektedir.

Gans, yoksullara yapılan yakıştırma hakkında tarihsel bir analiz yaparak, yoksullara atfedilen yakıştırmanın büyük ihtimalle hiyerarşik toplumların ortaya çıkmasından itibaren var olduğunu; ancak günümüzdeki yakıştırmanın tarihsel boyutunu anlamak için, bu yakıştırmalara orta çağın sonundan itibaren bakmanın yeterli olacağını belirtmektedir. O zamandan itibaren, yoksulların iki grup şeklinde ayrıma tabi tutulduklarını ve birinci grubun

yaşlı ve hasta olanları -çalışan yoksulları da- kapsadığını ve bunların iyi ve yardıma değer oldukları düşünülüyorken ikinci grup içinde değerlendirilen bedenleri sağlam olup çalışmayan yoksulların değersiz -yardıma edilmeye değmez- olarak sayıldığını belirtmektedir. Yardım edilmeye değen ve değmeyen yoksullar arasındaki farkın, kavramları ilk kullananlar tarafından hiçbir zaman açıklanmadığına; fakat bu ayrımın, İngiltere’de yoksullara karşı sorumluluğun merkezi kiliseden yerel yönetim bölgelerindeki kiliselere geçmesiyle birlikte, yaklaşık olarak on dördüncü yüzyılda sıklıkla uygulandığına dikkat çekilmektedir. Hak eden ve hak etmeyen kelimelerinin aslında çok daha sonraları, 1834 yılındaki Yoksul Yasaları’yla ilgili tartışmalarda, yine İngiltere’de ortaya çıktığı belirtilmektedir. Burada, yoksulların iyi ve kötü yoksul olarak kabaca değerlendirilebilecek ayrımlara tabi tutularak ve yoksullara yaklaşım sergilenmesinin tarihsel süreçleri ele alınarak; bu yaklaşımların Amerikan toplumuna İngiltere’den geçtiği üzerinde durulmaktadır (Gans, 1995:14). Yoksulların iki kesime ayrılarak ele alınması, yoksullara karşı geliştirilecek tutum ve davranışların da iki farklı yaklaşım üzerinden olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, yardım edilmeye değer ya da hak eden olarak görülen yoksullar toplumda sempatiyle karşılanıp ilgiyle karşılanırken; diğer taraftan yardım edilmeye değer görülmeyen ya da hak etmeyen olarak değerlendirilen yoksullar toplumsal ilgiden mahrum bırakılmaktadır. Yardım edilmeye değer ya da hak eden yoksul gibi değerlendirmelerin göreceliliğini göz önünde bulundurduğumuz zaman toplumsal adalet için bu tür yakıştırmaların ciddi sorun oluşturduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü modern toplumlarda devlet olarak belirttiğimiz kurumsal yapı tüm vatandaşlarına karşı eşit ve adil olmayı vadedmektedir. Diğer taraftan, yoksulların hak eden ve hak etmeyen olarak ayrılması neoliberal ve yeni sağ politikaların uygulama alanı bulmasıyla da yakından ilişkilidir; çünkü devletin sosyal harcamalarının ve dolayısıyla sosyal yardımlarının kısıtlanmasını öngören uygulamalar, hak eden ve hak etmeyen gibi ayrımlar yardımıyla bu alana aktarılacak kaynakları da böylece sınırlamaktadır.

Diğer taraftan, kusurlu sayılan farklı yoksulları nitelemek için çok sayıda yakıştırma oluşturulmuştur ve bunlar içinde fukara, sapkın, umutsuz sınıflar,

ayaktakımı, fazlalık, geri zekalı, gerzek, kültür yoksunu ve yoksulluk kültüründeki yoksul gibi nitelermeleri sayabiliriz. Ayrıca kusurlu sayılan yoksullar toplum sağlığı için tehdit olarak görülmüş ve yaşadığı yerler varoş olarak nitelendirilmiştir. Günümüzde de yoksullara atfedilerek kullanılan yardım bağımlısı nitelendirmesinin yaygın olduğuna vurgu yapılmaktadır (Gans, 1995:15). Sınıfsal değerlendirmelerde de yoksullar için fazlalık, ayak takımı ve alt sınıf gibi yakıştırmalar yapılmakta; fakat literatürde sınıf ayrımında yoksulları en çok cezalandıran yakıştırmaların aşağı-sınıf olduğuna işaret edilmektedir (Gans, 1995:16). Bu bağlamda, tehdit algısı ve ön yargıların yoksullara karşı olumsuz yakıştırmaların yapılmasına yol açtığı sonucuna varılabilir.

Gans, Lewis'in Meksikalılar ve Porto Rikolular üzerine yapmış olduğu araştırmalarından çıkarılmış olan yoksulluk kültürünü yansıttığını öne sürdüğü insanlara atfettiği ve bu kişilere ortak bazı davranış ve kişilik özellikleri üzerinden yapılan nitelermelerin, haketmeyen yoksulları tanımlamak ve damgalamak için kullanıldığını savunmaktadır. Ayrıca, yoksullukla savaşıma denk gelen politika yıllarıyla birlikte, Lewis'in düşüncesini daha sık tekrar etmesi için cesaretlendirildiği öne sürülmektedir. 1960'lı yıllarda yoksulluk kültürü kavramının, yoksulluğun nedenlerini açıklamakta ve yoksulların hakeden-haketmeyen üzerinden ele alındığı düşünsel ve politik tartışmalarda önemli bir rol oynadığı savunulmaktadır. 1960'lı yılların ortamının yoksulluk kültürüne, aşağılayıcı bir yakıştırma yaptığı değerlendirme yapılmaktadır. Lewis'in bilimsel anlamda kavramın sorgulamasını hiçbir zaman yapmamış olmasından dolayı, istemeden de olsa, kavramın bu dönüşümüne yardımcı olduğu görüşü savunulmaktadır (Gans, 1995:24-25).

SONUÇ

Yoksulluk kültürü kavramının, daha doğrusu yakıştırmasının, bilimsel açıdan kanıtlanması için, içinde yeterli veriyi barındırmayan yanlış ve eksik bir tanımlama olduğu sonucuna bir önceki bölümde ele alınan tartışmalar üzerinden varılabilir. Kavramsallaştırmayı ilk kullanan Oscar Lewis'in kavramsallaştırmasına dayanak yaptığı çalışmalarını bir çok açıdan öznel yaklaşımları barındırdığı birinci bölüm üzerinden ve üçüncü bölümde yer alan değerlendirmeler üzerinden söylenebilir. Burada belirtilen öznelliğin kişisel değerlendirmeler anlamından çok nesnel şartların ve yoksulluğun yapısal nedenlerinin göz önünde bulundurulmamasından kaynaklandığı göz önünde tutulmalıdır. Bu çalışmalarında Lewis birkaç ailenin derinlemesine incelenmesi üzerinden hareketle toplumun büyük bir kesimini oluşturan yoksullara attığı yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasını oluşturmuştur. Yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının, üzerinde yeterli bilimsel sorgulama yapılmamış olması ve kavramsallaştırmanın içinde barındırdığı öznel ve eksik değerlendirmelerden dolayı; geniş toplum yığınlarının -yoksulların- sahip oldukları varsayılan ayrı bir kültürün varlığına işaret etmekten uzak olduğu sonucu çıkarılabilir.

Ayrıca, yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının popüler ve yaygın kullanımının, kavramın bilimsel doğruluğundan daha öte olumsuz sonuçlar doğurduğu ve doğurmaya devam edeceği söylenebilir. Yoksulluk kültürü yakıştırmasının, yoksullara atfetmiş olduğu birçok olumsuz niteliklemeyle yoksul algısının biçimlenmesine katkı yaptığı ve bu katkının da çoğu zaman yoksulları yoksulluklarından dolayı suçlayan bir yaklaşımı beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, yoksulların yoksul olma durumlarının, yoksulların sahip olduğu varsayılan tutum ve davranışlarından kaynaklandığı öne sürülmüştür. Olumsuz birçok nitelikleme barındıran ve tehdit algısıyla yoksulların değerlendirilmesine yol açan yakıştırmaların, yoksulluğa çözüm üretme iddiasında olan politikalarla paralel bir süreçte toplumsal ve politik gündemde yer aldığı göz önünde tutulmalıdır. Neo-liberal ve yeni sağ politikaların devletin ekonomik hayatta sınırlandırılmasını ya da tamamen

elini çekmesini öngören uygulamaları da benzer şekilde yoksulluğu çözüme konusunu yoksulların kendilerinin piyasa içinde çözmelerine bırakmıştır. Bu yaklaşımın, yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının yoksulluğu yoksulların tutum ve davranışların sonucu olarak gören yaklaşımla örtüşmektedir. Sonuç olarak, yoksulluk kültürü yaklaşımının tarihsel olarak incelendiğinde içinde ayrı bir kültüre işaret edecek yeterli bilimsel açıklamayı barındırmamasına karşın; yoksullar üzerinde önemli sonuçlar doğurduğu çıkarımı yapılabilir. Yaklaşımın yoksullar üzerinde doğurduğu sonuçların, çoğu zaman olumsuz olduğu ve yoksulların yoksulluklarından dolayı suçlanmasına ve toplumsal hayat dışına itilmelerine yol açabileceği gözardı edilmemelidir. Ayrıca yoksulluk kültürü tartışmalarının yaygınlık kazanması, yoksullar başta olmak üzere toplumsal hayatta eşitliği öngören ve vatandaşlarının sadece piyasa değerleriyle değerlendirilemeyeceğini savunan refah devleti uygulamalarının sorgulanmaya başlanması, neo-liberal ve yeni sağ politikaların gündeme yerleşmeye başlaması ve bu politikaların ekonomik ve toplumsal hayatta uygulama alanı bulmaları süreçleriyle paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu doğrultuda; neo-liberal ve yeni sağ politikalar, yoksulluk kültürü ve benzeri anlamları taşıyan yakıştırmaları, liberal yaklaşımın savunduğu yoksulluğun bireylerin eksikliklerinden kaynaklandığı şeklinde özetlenebilecek varsayımıyla birlikte devletin ekonomik alanda yer almasının en aza indirgenmesi ya da tamamen ekonomik alandan çekilmesine destek yapacak şekilde kullanmışlardır.

Diğer taraftan; yoksulluk kültürü yaklaşımının, içinde barındırdığı olumsuz anlamlarla yoksullara tehdit algısıyla yaklaşılmasını beraberinde getirdiği söylenebilir. Risk ve tehdit algısıyla yoksulluğa yaklaşımın yoksulluk sorununu çözüme noktasında başarısız olacağı ya da bu sorunu çözüme gibi bir iddiasının olmayacağı sonucuna varılabilir. Çünkü; yoksulluğu, toplumu tehdit eden ve yoksulluk sorununu toplumun ve toplumsal yapının genel işleyişi dışında bir sorun olarak ele alan bir yaklaşım, yoksulların sorunlarını çözmekten çok; toplumun diğer kesimlerini korumak adına yoksul olmayanların sorunlarına çözüm üretmeye yönelik olacaktır. Bu bağlamda, yoksul olma durumunu yoksulların kendilerinden kaynaklandığını öne süren yok-

sulluk kültürü ve benzeri kavramsallaştırmaları, daha doğrusu yakıştırmaları kendine dayanak yaparak geliştirilen ya da geliştirilecek politikaların aslında yoksullardan çok yoksul olmayanları korumaya çalışacağı söylenebilir.

Dolayısıyla, bu tür politikaların yoksulluğa çözüm üretmekten çok; sorunun bir parçası olarak, sorunu çözümsüz kılacağı sonucu çıkarılabilir. Aslında yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasının anlatmadığı, fakat işaret ettiği bir yoksulluk döngüsü yoksullar için söz konusudur. Bu döngü, yoksulların bir nesilden diğer nesile aktardığı eşitsizliklere işaret etmektedir. Başka bir deyişle, yoksul olarak toplumsal hayatta yer alanlar yoksul olma durumlarının getirdiği dezavantajlı durumları bir sonraki nesillere aktarmaktadırlar; dolayısıyla yoksul olarak hayata başlayan yeni nesil eski nesilden devraldıkları dezavantajlı durumları da taşıyarak çoğu zaman kırılması güç bir döngünün içinde kendilerini bulurlar. Bu döngü, yoksulların kendi başlarına aşamayacağı bir döngüdür ve bu döngünün kırılması ve yoksulların toplumsal hayatta daha fazla yer almaları için bu eşitsizlik durumlarından kurtulmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, yoksulların kendileri dışında belirlenen ve toplumsal hayata katılımlarına engel olan durumların ortadan kaldırılması için eğitim, sağlık ve ekonomik alanda yoksullar lehine düzenlemelerin yapılması önemlidir.

Modern bir sosyal yardım sisteminin oluşturulması ve modern devletin eşitlik sağlama iddiasının sağlanması adına yoksulluk kültürü ve benzeri anlamları taşıyan yaklaşımların, yoksulluğu ele almak için yeterli bilimsel açıklamaları barındırmaması ve yoksulluk sorununa çözüm üretmek yerine sorunun bir parçası haline gelmesi nedeniyle yoksulları ele almak için kullanılmaması önerilmektedir. Diğer bir deyişle, yoksulluk kültürü ve benzeri yaklaşımların yoksulların dışlanmasına yol açacak ve toplumsal hayata daha fazla katılımlarına yarar sağlamayacak olması nedeniyle yoksulları ve yoksulluğu ele almak için kullanılmasından kaçınması gerektiği söylenebilir. Diğer taraftan, yoksulluk kültürü yaklaşımı ve benzeri yaklaşımların, yoksulluğun altında yatan yapısal nedenleri görmemize engel olduğu ve bu yönüyle de yoksulluk sorunsalını çözümsüz kıldığı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla,

yoksulluğun altında yatan eğitim olanaklarına sahip olamama ya da düşük kaliteli eğitim, sağlık koşullarının yetersizliği ya da düşük kaliteli sağlık hizmetleri, sağlıksız konut şartları, düşük kaliteli ve gelirli işlerde yer alma ve genel olarak toplumsal hayata katılıma engel olan yapısal nedenler üzerine eğilmenin ve yoksullara yönelik oluşturulacak politikalarda bu tür durumların göz önünde bulundurulmasının önemli olduğu görülmektedir. Böyle bir yaklaşımın yoksulların hayatlarına daha olumlu katkılar sağlayacağı ve toplumsal dayanışma ve bütünleşme duygusunu güçlendireceği şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

KAYNAKÇA

Bosanquet, Nick (1994), *After the New Right*, Dartmouth Publishing Company Ltd., Wiltshire

DPT (2006), *Orta Vadeli Program 2006-2008*, Ankara
(<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2006-08.pdf>)

_____ (2007), *Orta Vadeli Program 2007-2009*, Ankara
(<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2007-09.pdf>)

_____ (2008), *Orta Vadeli Program 2008-2010*, Ankara
(<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/200810.pdf>)

_____ (2009), *Orta Vadeli Program 2009-2011*, Ankara

Esping-Andersen Gosta (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, New Jersey

Gans, Herbert J. (1995), *The War Against the Poor: The Underclass and Antipoverty Policy*, Basic Books, New York

Georges, Jr. Thomas W. (1971), "Foreword" , Winter, J. Alan (Ed.), *The Poor: A Culture of Poverty or A Poverty of Culture?*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan

Holliday, Frederick D. (1971), "Comments On The Culture of Poverty: The View From New York City" , Winter, J. Alan (Ed.), *The Poor: A Culture of Poverty, or A Poverty of Culture?*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan

Lewis, Hylan (1971), "The Culture of Poverty? What Does It Matter?" , J. Alan Winter (Ed.), *The Poor: A Culture of Poverty or A Poverty of Culture?*, William B. Eerdmans Publishin Company, Grand Rapids, Michigan.

Lewis, Oscar (1959), *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, Basic Books Inc., USA.

_____ (1961), *The Children of Sanchez*, Penguin Books, London.

_____ (1965), *La Vida/İşte Hayat: "Yokluk Kültürü İçindeki Bir Porto Riko'lu Aile Üzerine İnceleme"*, (çev. Vahit Çelikbaş), e Yayınları, İstanbul.

_____ (1968), *A Study of Slum Culture: Backgrounds for LA VIDA*, Random House, New York.

Rosanvallon, Pierre (2004), *Refah Devletinin Krizi*, (çev. Burcu Şahini), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Türkdoğan, Orhan (1974), *Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

Valentine, Charles A. (1968), *Culture and Poverty: Critique and Counter-Proposals*, The University of Chicago Press, Chicago.

Winter, J. Alan (1971), "Introduction: The Culture of Poverty Hypothesis and Their Import for Social Science and Social Policy", J. Alan Winter (Ed.), *The Poor: A Culture of Poverty or A Poverty of Culture?*, William B. Eerdmans Publishin Company, Grand Rapids, Michigan.

BİBLİYOGRAFYA

Buğra, Ayşe (2008), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İletişim, İstanbul.

_____ (2005), *Yoksulluk ve Sosyal Haklar*, STGMD Danışman Raporu, Boğaziçi SPF, Aralık, İstanbul.

_____ (2007), *Poverty and Citizenship: An Overview of the Social-Policy Environment in Republican Turkey*, Int. J. Middle East Stud. 39, Cambridge University Press.

Buğra, Ayşe ve Keyder, Çağlar (2003), *New Poverty and Changing Welfare Regime of Turkey*, UNDP, Ankara.

_____ (2005), *Poverty and Social Policy in Contemporary Turkey*, Boğaziçi SPF, Ocak, İstanbul.

Buğra, Ayşe ve Sınmazdemir N.Tolga (2007), “Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği”, A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, İletişim, İstanbul.

Cantillon, Bea, Marx, Ive ve Bosch, Van den Karel (2007), “Eşitçilik Bilmecesi: İstihdam, Ücret Eşitsizliği, Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk Arasındaki İlişkiler”, A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, İletişim, İstanbul.

Chossudovsky, Michel (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çivi Yayınları, İstanbul.

Cuevas, Alfredo (2001), *Short- and Long-Term Poverty and Social Policy in a Snakes and Ladders Model of Growth*, International Monetary Fund, I30 O15 O41, November.

Dansuk, Ercan (1997), *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

Deacon, Bob (2006), “Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Bir Refaha Tehdit”, A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

Dumanlı, Recep (1996), *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

Erdoğan, Güzin (2000), *Türkiye’de Yoksulluk Boyutu ve Profili*, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara.

Erdoğan, Necmi (2007), “Garibanların Dünyası: Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzarine İlk Notlar”, N. Erdoğan (ed.), *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İletişim, İstanbul.

_____ (2007), “Yok-sanma: Yoksulluk-Maduniyet ve Fark Yaraları”, N. Erdoğan (ed.), *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İletişim, İstanbul.

_____ (2007), “Ağır Çekim Yoksulluk”, N. Erdoğan (ed.), *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İletişim, İstanbul.

_____ (2007), “Ağır Çekim Yoksulluk”, N. Erdoğan (ed.), *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İletişim, İstanbul.

Esping-Andersen, Gosta (2006), “Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri”, A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

_____ (2006), “Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkişimleri”, A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

Ferrera, Maurizio (2006), "Sosyal Avrupa'da Güney Avrupa Refah Modeli", A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

Gough, Ian (2006), "Güney Avrupa'da Sosyal Yardım", A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

Gökbunar, Ramazan, Özdemir, Harun ve Uğur, Alparslan (2008), "Küreselleşme Kiskacındaki Sosyal Refah Harcamaları", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2), s.158-173.

Gündüz, A.Yılmaz (2006), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN: 1304-0278 Kış, C.5 S.15 (34-55).

Harvey, David L., ve Reed Michael (1992), *Paradigms of Poverty: "A Critical Assessment of Contemporary Perspectives"*, *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 6, No. 2, Human Sciences Press.

Hulme, David ve McKay, Andy (2005), *Identifying and Measuring Chronic Poverty: Beyond Monetary Measures*, *Conference Paper*, 29-31 August, Brazil.

Human Development Report (2006), *Beyond Scarcity: Power, Poverty and the Global Water Crisis*, *Pelgrave Macmillian*, New York.

Hünler, Arın (2005), "Yoksullukla Mücadele-Yoksulluk Yönetimi Ayırımında SYDTF", *Türk İdaresinin Güncel Sorunları: Seminer Çalışması*.

Kleinman, Mark (2006), "Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim", A. Buğra& Ç. Keyder. (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

Koray, Meryem (2005), "Sosyal Politika", *İmge Kitabevi Yayınları*, Ankara.

Lipton, M. ve Ravallion, M. (1995), "Poverty and Policy in J. Behrman and T.N. Srinivasan eds." *Handbook of Development Economics*, vol. 33, *Amsterdam: Elsevier Science*, North Holland, pp. 2553-2601

Marshall, T.H. (2006), "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf", A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

Mingione, Enzo (2006), "Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele", A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

Moreno, Luis (2006), "Süper Kadınlar ve Akdeniz Refahı", A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.

Nakiboğlu, Cüneyd (2004), "Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", *Ankara Üniversitesi yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

Işık, Oğuz, Pıncıklıoğlu, Melih M. (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim, İstanbul.

İktisat Dergisi: *İktisat ve Yoksulluk*, Sayı 472-476.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara .

Sen, Amartya, K. (2003), *Capability and Well-being in (Martha C. Nasbaum ve Amartya K. Sen) The Quality of Life*, Oxford: Claredon Press.

_____ (1999), *Development as Freedom*, NY: Random House, New York.

_____ (2003), *Development as Capability Expansion*, in (Sakiko Fukuda-Parr ve A.K. Shiva Kumar, ed.) *Readings in Human Development 2003*.

Shorrocks, A. ve van der Hoeven, R. (2004), *Growth, Inequality and Poverty-Prospects for Pro-poor Economic Development*, Oxford University Press.

Standing, Guy (2006), "Sosyal Güvenlik Ağları Çılgınlığı: Temel Gelir Avrupa'da Neden Gereklidir?" , A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Sosyal Politika Yazıları, İletişim, İstanbul*.

_____ (2007), "Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi", A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, İletişim, İstanbul*.

Şenses, Fikret (2001), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim, İstanbul*.

_____ (2002), "Poverty Alleviation: Too Much Optimism, Too Little Attention", *Journal of Economic Cooperation* 23,1(2002) 1-16.

_____ (1991), "Turkey's Stabilization and Structural Adjustment Program in Retrospect and Prospect", *The Developing Economies*, XXIX-3, September.

_____ (1999), "Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu", *ODTÜ Gelişim Dergisi*. 26 (3-4).

Şenses, Fikret ve Öniş, Ziya (2007), "Küresel Dinamikler, Ülkeiçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye'nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri", (çev. Tevfik Koldaş) *ODTÜ Gelişim Dergisi*, 34, (2), 2007, 251-86.

Uzun, Ayşe, M. (2003), "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, S. 155-173.

Yılmaz, Mine (2004), "Yoksulluğun Önlenmesinde Toplumsal Reformun Gerekliliği", *Sosyal Bilimler*, Cilt 2, Sayı 1.

Wright, Eric Olin (2007), "Temel Gelir, Paydaş Geliri Transferleri ve Sınıf Analizi", A. Buğra& Ç. Keyder (der.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, İletişim, İstanbul*.